

KALANGYA

DÉLVIDÉKI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: HERCEG JÁNOS

SZENTELEKY KORNÉL ÉS CSUKA ZOLTÁN ALAPÍTÁSA.

XII. év.

1943. október 15.

10. szám.

TARTALOM

<p><i>Dr. Deák Imre</i>: Zombor város díszpolgára — — — — — 433</p> <p><i>Herczeg János</i>: Herczeg Ferenc — 438</p> <p><i>Herczeg Ferenc</i>: A békák (elbeszélés) — — — — — 440</p> <p><i>Sz. Szigethy Vilmos</i>: Bánáti délibáb 443</p> <p><i>Dr. Pálos Károly</i>: Ujvidék kulturális multja és jelene — — 447</p> <p><i>Mérei Sándor</i> versei 453, 473</p> <p><i>Dr. Németh Kálmán</i>: Gyémántbölcsők — — — — — 454</p>	<p><i>Kisbéri János</i>: Hazavágyom — 458</p> <p><i>Pálóczy Edgár</i>: A bánáti plébános 462</p> <p><i>Berényi János</i> versei — — — 446, 463</p> <p><i>Kristály István</i>: Bánáti levél — 464</p> <p><i>Bodóhegyi Lajos</i> versei — 466, 463</p> <p><i>Dr. Tóth Kálmán</i>: Délvidéki népi gyermekjátékok — — — 467</p> <p style="text-align: center;">KÉPZŐMŰVÉSZET</p> <p><i>Papharkai Dénes</i>: Csávosi Sándor 476</p> <p>KÖNYVEK — — — — — 477</p>
---	---

Cimlapképünk: *A nyolcvan éves Herczeg Ferenc irásztalánál* (Rozgonyi felvétele, Budapest)

K A L A N G Y A

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség irodalmi és kulturális szemléje

Megjelenik minden hó 15-én.

A szerkesztésért és kiadásért felel: *Blazsek Ferenc*, Ujvidék

Lapárta minden hó elsején

Mindennemű kéziratot, képeket, ismertetésre szánt könyvet erre a címre küldjünk:

Herczeg János, a Kalangya szerkesztője, Zombor. Városi könyvtár

Gépirásos kéziratokat kérünk. A beküldött kéziratokat, képeket nem őrizzük meg és nem adjuk vissza. Minden cikkért szerzője felel.

Központi ügykezelés, Budapest VII., Baross tér 15. (Tel. 426-921)

M. kir. postatakarékpénztári csekk számla: 54.897 sz.

Előfizetéseket, laprendeléseket, hirdetésekkel a központi ügykezelés vezetője, *Csuka Zoltán* címére kell küldeni, Budapest VII., Baross tér 15.

Előfizetési árak:

Egész évre 16.— pengő, jogi személyeknek 32.— pengő. Egyes szám ára 1'60 pengő.

Zombor város díszpolgára

Zombor város törvényhatósági bizottságát 1943. szeptember 17-én díszközgyűlésre hívta egybe Dr. Deák Leó, Bács-Bodrog vármegye és Zombor város főispánja. A tárgysorozatnak egyetlen pontja volt: Herczeg Ferencnek a város díszpolgárává való megválasztása.

A közgyűlés megnyitása után Dr. Deák Imre országgyűlési képviselő ismertette Herczeg Ferenc irodalmi és közéleti jelentőségét, ami után egyhangúlag megválasztották a város díszpolgárává.

Dr. Deák Imre beszédét az alábbiakban közöljük. A nagyszerű kiállítású díszoklevelet egy külön bizottság: Deák Leó főispán, Dr. Cserta Péter polgármester és Dr. Deák Imre országgyűlési képviselő nyújtották át a jubiláló írónak.

*

Jelentős esemény gyűjtötte ma egybe városunk törvényhatóságát. Közéletünk, magyar társadalmunk egyik legerőteljesebb alakja, ma is még feljebb törő üstökospályájával országunk égboltjának ékes jelensége, a ragyogó tollú krónikás, meseszölvő és lírikus, Délvidékünk szülötte, ma is önmagát közénk tartozónak valló őriása: Herczeg Ferenc most tölti be életének 50. esztendejét. Ez az esemény még a mai gondterhelt, viharos időkben is pillanatnyi megállást parancsol. Az ország egész társadalmá megmozdult az ősz írófejedelem köszöntésére. Ő szerényen elhárított magától minden ünneplést, évfordulójának minden magyar részére való ünneppé avatását mégsem tudta megakadályozni.

Az ünnepi megnyilatkozások egymást követik és az írófejedelem családi ünnepe az egész nemzet ünnepévé vált.

Önmagát becsüli meg az a nemzet, amely nagyjait értékeli. Magunknak sem szabad törpéknek mutatkoznunk az óriás mellett, de büszkén vallani magunkénak. És igenis keresnünk kell az alkalmat, hogy elmondjuk mit köszönhetünk neki, mit jelent az Ő irodalmi, művelődési munkássága népünknek, mert hiszen ezzel is csak az Ő legsajátosabb misszióját végezzük. Mi nemcsak olvasói, csodálói kívánunk lenni írásaiban megnyilvánult géniuszának, nemcsak követői a csodálatos finomságúvá cizellált mondatokba foglalt tanításainak, mi igéit, szellemét hirdetni is kívánjuk. Mondanivalóján, élete példázatán keresztül annak valóraváltásáért, amelyért dolgozott.

Mert az idő az elmúlt évtizedeiben és a ma viharos napjaiban sokkal inkább mint bármikor azelőtt, kérdezi a nemzetet: ki vagy, mit akarsz, hogyan remélsz megmaradni az óriás világerők ütközői között?! Feleletet pedig csak az a nemzet adhat, amely vállalja azt hogy legyen, — akarja és remélje önmaga életét.

Fokozottan kell tehát azon munkálkodnunk, hogy a magyar szellemiség nagyságaival és értékeivel egyre mélyülő közösségi öntudatot és érzést megeremtsük, megbecsüljük és mintaképpül válasszuk azokat a véreinket, akik mindig igaz magyarok, de mindig igaz emberek is tudtak lenni.

Ezért kell az ünnepelnék is ezt a szerény tiszteletadást megbocsátania, hiszen egy misszionáriusnak sem lehet közömbös, ha gondolatait, melyekbe egész lelkét öntötte, mások is megbecsülik és hirdetik.

Mily hatalmasan ívelt pályája már kezdetben és milyen csodálatos egyéniség bontakozik ki a mind nagyobb és nagyobb sikerek között! Szinte esztendőnként jelennek meg újabb és újabb munkái. A hívatottak belső tüze szítja benne a lángot, — alakjait a prózai irodalom minden műfajában elevenítve, megrögzíti nemcsak korának, de a multnak is számtalan tanító, nevelő eseményeit.

Munkáinak sorozatos megjelenése között újabb és újabb kitüntetések érik. A »Pogányok« című hatalmas regényének megjelenése után, amikor egyhangúan és örömmel ajánlották a bírálóbizottság tagjai az Akadémia »Péczely« díjára, Horváth János azt írta róla, hogy új életre keltette irodalmunkban a történeti regény műfaját

s mintegy gyökereiben ragadta meg a magyarság egyik nagy problémáját. Jókai halála után a Petőfi Társaság elnöki székébe emelik, ahol méltóan folalhatja el Jókai helyét, róla Emlékezéseiben is nint mesteréről ír. »Szent részegséggel — írja — mint bacchans Dyonisos szent ligetében, úgy botorkáltam Jókai csodakertjében. Életem egyszerre forró és színes lett. Meg voltam győződve róla, hogy a költő és köztem valami személyes kapcsolat létesült. Senki úgy meg nem értheti mint én. Egy nemes, hatalmas, bölcs barátá tettem szert, aki védően terjeszti kezét az én éretlenségem fölé és aki mélységet és méltóságot ad az iskolásúú életének.«

A díszpolgári oklevél

Ebben az ünnepi pillanatban azonban Herczeg Ferencről nem irodalmi méltatást kívánok adni, bár hozzá csakis írásain keresztül férközhetünk igazán és csak ezáltal ismerhetjük meg igazi lényét. Alkotásai nem csupán esztétikai alkotások, a szépzé-
zékkel együtt rezeg benne vallásos, erkölcsi, nemzeti, politikai, társadalmi vagy egyéb indíték is és az ezen eszmék mögött meghúzódó érték, mint eszmény.

Széchenyi ideálja: az emberi műveltségé magasztosult magyar kell életre benne. És ha Széchenyi ideáljának teljességét látjuk ünnepeltünkben kibontakozottan, virág-
bujakadócán, kimutatható eredményeiben, akkor látjuk, — hogy művészete mellett a legteljesebb ember is. Életének igazsága és törekvése egy teljesen lelki, általá-
nosan emberi gondolat: az ember egész erkölcsi lényének kiművelése. És így mint magyar ember is, ebbeli mivolta teljessé vált.. Csak ez lehet egyedül egy nemzeti
élet programja is, mert az igazi magyar eszmény egyuttal a legigazibb emberi
eszmény is.

Szűkebb értelemben vett Délvidékünkön csak kevés időt töltött, sőt megpróbál-
tatásunk két évtizede alatt még szava, írásai is nehezen juthattak el hozzánk. Ma
mégis, amikor ünnepli őt az ország, azzal a tudattal köszöntjük, hogy ő erősebb

kötelekkel tartozik hozzánk, mint amennyire őt a kiemelkedő sudár törzset bérceink, völgyeink magukénak vallhatják, mert ő a mi délvidéki medencénk szülője, a mi szorosabb emberi közösségünk hajtása, lelkétől telkedzett magzata.

Maga is mindig a déli végekre tartozónak érezte magát. »Az én szülőházam — írja — egy szép gótikus templom tövében állott. Azóta sem találtam harangokat, amelyek oly édesen énekeltek volna, de hegyet sem láttam, amely oly mély oroszlándübbörgéssel visszhangoztatta volna az égzengést«. És ha Petőfi az Alföld végtelenjét, hangulatát, Arany szülőföldjének népszellemét, Mikszáth a Felvidék tájait, hegyeit, völgyeit, palócait és tót atyafiai, Nyirő József pedig székely-magyarjait tette írásaival örökéletűvé, ugyanezt köszönhetjük mi a Délvidékünk nevében Herczeg Ferencnek.

Köszöntjük őt az ezeréves kemény mult, a válságos idők harcainak dicső emlékeit őrző déli végek: síkföldje, lankás dombvidéke, küzdő vagy az idő múlásáva! elláradt

Az oklevél bőrbekötött fedőlapja

harcosai, dolgozó munkásemberei és az itt lakó sok tarka nép és nemzetiség nevében, mert ezek soha, általa sem felejtendő hatást gyakoroltak reá és tettek ezen hatásukkal őt örök szerelmesükké.

Alapvonásaiban e környezet-hatások inkarnációjának tekinthetjük, mégis a legnagyobb szerület, legjelentősebbet számunkra azzal az izzó hazafiságával nyújtotta, amely nemcsak melegít, de perzsel is és amely a soknemzetiségű és sok fordulót látott országszéle, a sors által mindig csak próbára tett Délvidék ideszármazott és a vendégbarátságot a magyar sorsközösség teljes vállalásával viszonzó fiának szájából hallhattunk, írásából kiolvashattunk: mint örökkévaló kinyilatkoztatást és nemzetünk, népünk ezeréves multját az örökkévaló jövővel való összekapcsolódásának igazságát.

Mert származására nézve kétségenkívül német. Ősei születése előtt nem sokkal több mint egy évszázad előtt menekültek Sziléziából a Bánság zsiros földjére, a

hétéves háború viszontagságai elői az enyhe, kék déli magyar égbolt alá. Herczeg Ferenc pedig még csak iskoláiban tanult meg magyarul, de a magyar géniusz hatása alatt magyarrá lényegül. Nemzeti költőnké, az őt is magába olvasztó nemzeti géniusz egyik legerőteljesebb megtestesítőjévé, a magyar hit, magabizás és töretlen kitartás hirdetőjévé válik.

Nemcsak hogy velünk érez és sorsunkat osztja, de körünkből messze kimagasló egyéniségével, munkájával tanít, nevel és irányít. Vezetőnké válik büszke szellemének és kultúrájának magyarsága. «Az én családom 200 évvel ezelőtt jött ki Németországból — írja — egy német fejedelem elől menekült, olyan időben, amikor az őshazában a nemzeti érzés még ismeretlen fogalom volt. Ezt az érzést itt ismerték meg Magyarországon, alattvalókból itt lettek polgárokká. Ha ezért renegát vagyok, annyi baj legyen! Zrínyi Miklós és Petőfi társaságában vagyok az!».

Surányi megemlékezése szerint: «a radikalizmus, a marxizmus, a történeti materializmus, a világpolgári gondolkodás, az individualista életszemlélet, az amorális irodalmi és művészeti dekadencia idejében a vallásosság, a történelmi múlt tisztelése, erős nemzeti érzés, erkölcsi felelősség posztulátumát hirdette, és ezen gondolatokkal telítve közirói munkásságát mind erősebben folytatta. Fontos megbízásokat is teljesített és hogy sikerrel, igazolják mindazon kiütemezések, amelyekkel ékesítettek és amelyek egyáltalán emberileg talán elérhetőek voltak.

A nagy világegés sem mult el felette nyomtalanul. A nemzet multjához tér vissza és munkáiban ezt boncolva vezeti vissza olvasóit a mult erőforrásaihoz. Trianon! szemben hittel hirdeti a Feltámadást. »Akárhány zsoldossal őrtzetik is — kiáltja — a szent sirt; az Igazság föl fog támadni! És akármilyen bősziúllen üvölt az északi szél, akármilyen ádázu! fenyegetnek a fagyosszentek: a magyar mezők zöldülését, a magyar kertek virágbaborulását csak késlettetni tudják, megakadályozni nem.«.

Köszöntjük őt a magyar igazságnak a fáradtság, eifásultság óráiban is ébresztő és soha nem lemondó apostolaként, aki a csüggedés óráiban is majd mindenki előtt látta meg a kibontakozás útjait. Szenvedéllyé vált benne ez az új életigazság és ezzel a szenvedéllyel szállt sikra érte. Köszönünk minden szót és gondolatot, amely ezekben az időkben hozzánk elért és hittel, bizakodással töltött el bennünket. Mint elárvult gyermekek csüngtünk ajkán, minden szavát kinyilatkoztatásnak vettük és vele együtt bizton bizva dolgoztunk azért az igazságért, amelyet semmi ármány el nem tiporhatott.

Büszke örömmel köszöntjük születésének 80. évfordulója alkalmával, amikor már nyíltan szólhatunk hozzá. Amikor a prófétai ihlettel hirdetett Igazság számunkra beteljesedett és a legszorosabb családi együttesben olvadhatunk össze. Most még hívebben és odaadóbban várjuk tanításait, mert az élet Janus arca ismét a megpróbáltatások torz tintorát mutatja és új küzdelmet juttat osztályrészül.

Meghajtjuk fejünket az ősz trófejedelem előtt és szerény tiszteletadásunk — számunkra örökké lobogó fáklójaként nyújtjuk át az eszméihez és hozzá mindig hű déli végek fővárosának, Zombor városának díszpolgári oklevelét.

Dr. Deák Imre

2.989. kig./1943. kgy. szám.
32. jkv.

Zombor thj. szab. kir. város törvényhatósági bizottsága az 1929. évi XXX. t. c. 23. §-ának (3.) bekezdésében foglalt rendelkezések szerint egybehívott s 1943. évi szeptember hó 17. napján megtartott díszközgyűlésén a törvényhatósági bizottság tagjai által benyújtott indítvány alapján a következő

VÉGHATÁROZATOT

hozta:

Zombor thj. szab. kir. város törvényhatósági bizottsága a községekről szóló 1886. évi XXII. t. c. 8. §-a alapján a Versecen, 1863. évi szeptember hó 22. napján, Herczeg Ferenc és Hoffmann Lujza szülők törvényes házasságából született

Herczeg Ferenc

író, m. kir. titkos tanácsost, a Corvin lánc és az I. osztályú Magyar Érdemkereszt tulajdonosát, a Magyar Országgyűlés Felsőházának kinevezett tagját, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagját, a Petőfi Társaság elnökét, a Kisfaludy Társaság tagját, a Magyar Revíziós Liga elnökét, a budapesti m. kir. Pázmány Péter Tudományegyetem díszdoktorát, több magas bel- és külföldi érdemrend tulajdonosát stb., stb., budapesti lakóst

Zombor thj. szab. kir. város

községi kötelékébe felveszi s egyhangú lelkesedéssel megválasztja a város

díszpolgárává.

A törvényhatósági bizottság a maga s a polgárság nevében a legmelegebb szeretettel s őszinté örvendezéssel köszönti a város legujabb polgárát s büszkeséggel telik meg a szíve, hogy a magyar föld egyik legkiválóbb gyermekét polgárai sorában emlegetheti. Kéri Öt, fogadja a megtisztelés szándékával s az önzetlen ragaszkodás jegyében hozott határozatot azzal a szeretettel, amellyel azt a törvényhatósági bizottság meghozta és Önagyméltóságának felkinálja.

Zombor város polgársága s a törvényhatósági bizottság is úgy érzi, hogy a megszállott Versec thj. város szíve szerint, Versec helyett cselekedett. Az ország testéről leszakított s ha némán is, de lelke szerint bizonyára ünneplő szülőföld üzenetét tolmácsolta. A bánátiak ragaszkodásának akart hangot adni s amikor az elveszett otthon helyébe otthonúl önmagát ajánlta fel, a nagy író iránt érzett hódolatán túl szűkebb haza szavával, bensőséges gesztussal óhajtotta teljessé tenni egy ország ünnepét.

A felszabadult Zombor, a felszabadulást váró Versec szerepében, büszke lesz, ha Önagyméltósága, a magyar toll halhatatlanja s a magyar integritás fáradhatatlan harcosa, a törvényhatóság határozatában nemesak azt fogadja szívesen, ami abban a magyar szépirás mestere felé áradó elismerés, hanem a szívet is magához emeli, mellyel egy megpróbált közület egy még mindig a próba napjait élő magyar város szívét szeretné pótolni.

Hálás köszönetét fejezi ki a törvényhatósági bizottság Önagyméltóságának azért a hatalmas munkásságáért, amelyet a csonka Haza integritásának helyreállí-

tása érdekében kifejtett s nagyban hozzájárult annak az örvendetes eseménynek a bekövetkeztéhez, amely Zombor városának az ezeréves magyar Haza szerető keblére történt visszatérését eredményezte.

Adjon az isteni Gondviselés Önagyméltóságának bőséges erőt, hogy a magyar feltámadás érdekében kifejtett eddigi áldásos munkásságát soha nem csökkenő hittel tovább folytassa és végső diadalra vigye.

Kelt Zombor thj. szab. kir. város törvényhatósági bizottságának az 1943. évi szeptember hó 17 napján tartott díszközgyűlésén.

Dr. Cserta Péter s. k.
polgármester.

Dr. Deák Leó s. k.
főispán, elnök.

Herczeg Ferenc

Herczeg Ferenc innen a Délvidékről indult el fényes útjára olyan időben, amikor az írói mesterség még kevésbé tartozott a megbecsült társadalmi állások közé, mint napjainkban. A nemzetnek két országoshírű írója volt: a bűbajos mesélő, Jókai és az ősi magyar műfajnak, az anekdotának nagymestere: Mikszáth. Az előbbi száznál több kötetével kiépítette a magyar lélek csillogó mesevilágát, s a romantika nevében mintegy új hazát adott a szűk határai között nehéz életet élő magyar népnek. Mikszáth képzelete már nem vált el a valóságtól, az ő alakjai a földön jártak, erős, jókedvű emberek voltak, de ahogy éltek és ahogy meghaltak, az mégis a romantika jegyében történt. Jókai lezárta a megfáradt szemhéjakat, mert csak így tudta magával vinni különös álomvilágába hallgatóit, de Mikszáth gyakran ott tartott, hogy felnyissa a szemeket. Miért nem tette? Miért fordult vissza azon a lefelé vezető úton, ahol a mese már elveszti varázserejét? Bizonyosan azért, mert nem akart összeütközésbe kerülni a korrallal. A korrallal, amely akkor legszívesebben lehunyta szemét. Látta a példát; Eötvös József, Kemény Zsigmond és kortársa, Tolnay Lajos sorsában, akik a magyarság sötét évtizedeiben kerestek tanulságot a jövőre, s akiket éppen magatartásuk miatt többszörös koporsóban temettek el, mint a keleti fejedelmeket; a közöny és a feledés nehéz ólomkopor-

sóiban. S végtére nemcsak az irodalomban volt életelv a romantika, előntötte az akkor a nemzet minden tájait. Derűben, napfényben fürdött a magyar közélet, a nemzet ezeréves fennállását ünnepelte és Rákosi Jenő harminc millió magyarról beszélt. Arról szólni, hogy az ország minden vidékéről ezrével mennek a magyarok tengerentúlra, csakugyan ünneprontás volt és hitvány ellenzéki beszéd. A nemzet dicsőséges multja után hinni akart a dicsőséges jövőben, kitérta a Millenium pazar kiállításának kapuit a Nyugat felé, nemcsak azért, hogy európai életformáját bizonyítsa, hanem azért is, hogy befogadja a hatásokat. Ezek a hatások legelőször egy új osztály jelentkezésében nyilvánultak meg. A régi tubákos, táblabíró világ helyébe egy új költözött, a polgáriasodott tisztviselő világa. Ez az osztály ugyan nem igen hivatkozhatott nagynevű ősökre, hagyományai sem voltak, mert ha a népből jött, feladta azokat, ha fölülről csúszott le, akkor rendszerint oly mélyre esett, hogy multjával kár volt dicsekednie. De ez az osztály az érvényesülés lehetőségeit élvezte egy nagyon tisztos határig. Csakhamar magasrangú katonákat, főpapokat és politikusokat nevelt ki magából. A hatalom gyakorlása már nem volt a vidéki kuriák magánügye, hamarosan átsiklott ennek az új osztálynak kezeibe. Kétségtelenül pezsgéssel telt meg a magyar közélet, az új osz-

tály új ideálokat, új ízlést és valami frissebb, szabadabb levegőt hozott magával. De igényt tartott a régi tekintélyre is. Ennek az osztálynak vágyait, örömeit, gáláns kalandokkal tarkított életét fejezte ki Herczeg Ferenc.

A verseci patikus fia, a néhány elbeszéléssel és egy regénnyel fellépő fiatal író egycsapásra híres ember lett. Harminc éves korában a Kisfaludy Társaság tagja, három évvel később pedig szülővárosa képviselővé választja. Gyors érvényesülésének titka kétségtelenül magatartásában volt. Ő hebizonyította, hogy nem a közönséget kell hibáztatni, ha egy író műveit nem akarja magába fogadni. Szerinte a hiba az íróban van, aki vagy nem tudja, vagy nem akarja megfogalmazni azt, amit a közönség vár tőle. Ő ennek a felismerésnek a birtokában írta elbeszéléseit, az országszerzte kedvelt Gyurkovics-történeteket, de ugyanakkor ügyelt arra is, hogy ne adja oda magát teljesen közönségének. Miliójét mindig romantikus megvilágításba helyezte, de ő maga előkelően hüvös volt, alakjaival szemben fölényes és ebben a fölényben — gyakran úgy tetszett — kritikai szempontok is érvényesültek. De ha megvolt ez a kritikai él, bántó akkor sem volt senkire: szereplői továbbra is kedves, rokonszenves alakok maradtak, a hölgyek vidámak és kissé kacérok, a férfiak pedig kifogástalan úriemberek.

Vannak írók, akik alkotás közben a szívükre hallgatnak és vannak, akik az eszükre. Utóbbiak bizonyosan Herczeg Ferencről veszik a példát. Mert a magyar irodalomban szellemességben, mértéktartásban, éles megfigyelő képességben senki sem veheti fel vele a versenyt. Őt nem ragadják el szenvedélyek, tekintetét nem kódszítik érzelmi ellágyulások, s övrjében egyetlen olyan darabot nem találunk, amelyet szubjektív tényezők keltettek életre.

De Herczeg Ferenc fellépésének volt még egy meglepetése; a sima, tisztá, elegáns elbeszélői hang. A megmunkált stílus és a nagyszerű formaérzék mindig kerek és kitünően élvezhető műveket

adott. Igaz, Herczeg Ferenc nem fúri a mélybe, nem akarta olyan területre vinni közönségét, amely úgy annak, mint neki ismeretlen volt. Nyugtalanító kérdések, a magyar nép szociális helyzete, sohasem izgatták. Az író ne becsülje túl szerepe határait, mondta ez a magatartás, amit úgy közönsége, mint az ország vezető társadalma, csak helyeselni tudott. Ez az álláspont végigkíséri Herczeg Ferencet egész életén. Népszerűsége, tekintélye a politika útjára is elvezették, de ott épügy mértéktartása, józansága jellemzi, mint az irodalomban. Fiatalkorában a régi rendi Magyarország volt az álma, de abban már némi szerepet kért a polgárságnak is. Konzervatív volt és Tisza István barátja. Később, amikor a bosszú békéje feldarabolta az országot, a régi határokért küzdött.

Most, nyolcvan esztendőskorában elmondhatjuk róla, hogy nemcsak elkísérte, de túl is élte korát. Boldog, szerencsés fia az isteneknek! Fiatal éveiben Petőfi Aranyhoz intézett leveleit idézheték, mert míg mások csak levelenként szedték a borostyánt, neki mindjárt egész koszorút kellett adni. Most, a koszorút maga a Gondviselés küldte azzal, hogy megajándékozta a hosszú élettel.

Nyolcvan esztendőre nyolcvan mű teszi fel a koronát. Ennyit írt Herczeg Ferenc életében. Alakjaival egy kisebb-fajta országot lehetne benépesíteni. Érdekes, gondtalan, vidám ország lenne ez, délceg főurak, snájdig tiszték, csodálatra méltó nemes urak, törekvő polgárok járnának sétányain és örködnének a rend és a béke felett, miközben nehéz drapériákkal és a történelmi mult színével Benczur Gyula festené a háttérrel, Bukovay Abszi hangos jogászai pedig a cigányt dirigálnák olyan szakértelemmel, ahogyan csak valamikor régen tudott mulatni a magyar ifjúság. Természetesen ott is oly kedvesek, kacérok, tűzről pattantak volnának a hölgyek és a gavallér diszkréciónem engerné ott sem megfejteni a titkot, hogy járt-e Cecil a Török-utcában.

Herczeg János

A beteg asszony ott állott az angol fogadó erkélyének csikos ponyvája alatt és komor arccal bámult a parton elnyúló keskeny sétányra. Ura a hintaszékben ült és szórakozottan figyelt a szemhatáron sötétülő füstvonalra, amelyet a Génuába siető gőzös vonszolt maga után. A Zirió-nyaraló felől víg zene hallatszott. A katonazene játszott a park előtt valami előkelő vendég tiszteletére. Éppen az „O je Pierette”-t fújták.

— Hej, ha én férfi volnék, — mondta Olga asszony minden bevezetés nélkül, — arcul ütném azt az angol lordot.

A sétány egyik padján egy fehérsisakos angol ült, ujságlappal a kezében.

— De Olga, hogy mondhat már olyat? — méltatlankodott a férj.

— Nem is lord, hanem colchesteri szabómester, — vetette oda Olga fitymálva. — A pincérek tették meg lordnak... Valahol azt olvasta, hogy egy angol gentlemannek a Timest kell olvasnia és hidegvérűnek kell lennie... A szatóság!

A férj aggódva tekintett a nejeire.

— Megint ideges, — mi bántja?

— Bánt minden, amit látok. Torkig vagyok ezzel az országgal. Örökké kék

ég, émelyítő langyos levegő, citromszag és O je Pierette, — micsoda limonádés világ ez! Mindenütt narancs és pálma... Szeretnék egy tisztességes akácfa vagy szilvafát látni... Ha hazaérek, kidobatok minden pálmát a házból...

— De a tenger. Nézze a tengert, — fölséges!

— Hagyjon békében a tengerével! Ez is tenger? Még becsületesen apadnidagadni sem tud!... Különb a mi Dunánk... Azián ezek az emberek! Nézze, amott jön a talián fregatt-kapitány.

— Legalább fogadná a köszöntését...

— Adj Isten, — vén svihák!

— De Olga, mi jut eszébe?

Az asszony idegesen nevetett.

— Mit akar? Úgysem érti meg. Látja, milyen boldogan vigyorog... Vén számár! Ebben a hőségben nyakig arany egyenruhában jár... A haját fölsüti, mint egy borbélylegény, a bajúszát meg festi. Reggel Stüssi-vadászruhát vesz magára és fölmegey a borostyánfákhoz csalógányokat meg pacsirtákat löni... mondtam neki, a mi gavallérjaink is mennek vadászni, — a Retyezátra, medvére...

— De hiszen vannak itt más emberek is?

— Igen. Akinek a becsületrend szalagja van a gomblyukában, az mind hamiskártyás.

* Herczeg Ferenc most megjelent: Száz elbeszélés c. kötetéből (Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. kiadása). A szerző és kiadó engedélyével.

— Honnan tudja?

— A francia szobalányom mondta. Az mindent tud. Látja, ott megy a muszka herceg, fehér cilindere van a parasztnak.

— Az meg mivel bántotta meg?

— A muszka hercegek a világ legundokabb fajtája. Mindig ölelgetik a szobalányomat...

A férj kedvetlenül dobta el a cigarettáját.

— Miféle megfigyelései vannak? Ol-

tette és gyöngéden simogatta fehér kezét.

— Lássá, — mondta Olga csöndesen zokogva — most már elmúlt a tél, a tavasz is elmúlt és mi még mindig itt vagyunk ebben a rút, idegen országban. Pedig jó volna most otthon lenni a Bán-ságban... A kertünk már nagyon szép leheí, — most virítanak a gesztenyék, a barackfák és a vadszilva... Pedig nem is vagyok beteg, csak kicsit rekedt a hangom. Hanem, ha sokáig itt tart, ko-

ga, maga tulajdonképpen neveletlen...

Olga a férje felé fordította arcát. szeme könnyes volt. A férje megfogta a kezét.

— Mi baja, kedves? Roszul érzi magát?

Az asszonyból kifakadt a visszafojtott keserűség; idegesen zokogni kezdett.

— Menjünk haza! Haza! — fuldokolta.

A férj bevezette a szobába, ott leül-

molyan megbetegszem. Meglássá, nem-sokára megint megered a hegyekből a szél, az az irtóztató meszes szél...

Az asszony hízelegve fonta karját férje nyaka köré.

— Ugye hazamegyünk?

— Ha éppen akarod... Majd beszélék a doktorral.

— Ne beszélj velem, mert szélhámós. Nyáron át Berlinben köhög, télen meg itt köhög. Azért van itt, mert már fél

tüdeje van. Ő akar engem gyógyítani? Pedig én nem is vagyok beteg, már a hangom is javult. Énekelni is tudok...

Trillázni próbált, a szegény hangja úgy csengett, mint egy megrepedt ezüst csengetyű. A férje arca elkomorodott.

— Jól van, ha akard, menjünk haza.

Útrakeltek. Az orvos azt mondta, utazzanak lassan, tartsanak nagy pihenőket. A férj mindenféle csellel iparkodott nejét egyik-másik városban visszatartani, az asszony azonban lázas türelmetlenséggel sürgette az utazást, mint egy elkényeztetett gyermek.

— Génua! Gyűlölöm ezt a várost, — olyan, mint egy óriás állat csontváza, amely itt korhad a tengerparton. Ez a kátrányszag elfojtja a lélekzetemet. Menjünk innen!

Elértek Milanóba. Az asszony kijelentette, hogy nem akar látni semmit, legkevésbé pedig a dómot.

— Micsoda templom az, ahová nem imádkozni járnak az emberek, hanem házmészkodni? Pedig nincs is raita mit hámulni: olyan mintha fehér papirosból vágták volna ki ollóval... Menjünk inkább Velencébe!

Velencében a lagunák halszaga bántotta. A halálos esőnd elszomorította, megfélemlítette.

— Mit keresünk itt? Ha naplopókat és galambokat akarunk látni, nem kell a Márk-térre mennünk, ha kofákat akarunk látni, nem kell a Rialtóra mennünk. Akad abból másutt is. Mit keresünk itt?

Megérkeztek Bécsbe. Olga bezárkózott a vendéglő szobájába, ki sem akart menni az utcára.

— Nem szeretem a bécsieket. A fiakkeresek itt olyanok, mint másutt az utak, az urak pedig úgy viselkednek, mint másutt a fiakkeresek. Ettől az örökös lármától meg biztos szívdobogást kapok....

Estére megérkeztek Budapestre. Korán reggel az asszony már útrakészen, kalaposan, kesztyűsen lépett a férje elé.

— Siessen, a vonat egy óra múlva indul!...

A férj most már nem ellenkezett, az asszony türelmetlensége reá is átragadt, maga is hazakíváncozott.

A gyorsvonat zakatolva vágatott végig az Alföldön.

Az asszony az ülés sarkába szorulva, egész napon át szunnyadt, egy-egy állomáson fölriadt a jelzőharang kongására, ilyenkor sápadt mosollyal tekintett férje fürkésző szemébe.

Mikor alkonvodni kezdett, már a bánáti róna méhébe értek.

Piszkos pályaházak, amelyek előtt darócok parasztok bámultak a vonatra; szegényes falvak, hajszraállók, nádfedelű viskókkal; a vasúti töltésre kanyargó hepe-hupás országúton rozszant szekerek, amelyek elé sóvány, elgvőtört lovakat fogtak; a zombékos réteken hosszú sávokban, táblás pocsolyákban rothadt a talajvíz.

A férj az elbűvölően szép, a királyi Rivierára gondolt, s úgy találta, hogy a Gondviselés mostohán bánt az ő szegény hazájával.

Valami kisebb állomásra értek. Teljesen beesteledett, az ablakokat halkán permetező, tavaszi eső kezdte verdesni. A közeli nádasokban ezer meg ezer béka brekegett és kuruttyolt, a hangok mértföldnyire hallható, mélabús bűgössé tömörültek össze.

Az asszony egyszerre fölrezzent álmodozásából, zavartan nézett körül, aztán az ablakon át beszűrődő hangzavarra kezdett figyelni. Arcán lassanként valami verőfényes mosoly mutatkozott, szemébe édes könnycseppek szivárogtak, megindultan, lágy hangon fordult férjéhez:

— Itthon vagyunk! Hallod? A békák!

Nem igaz, hogy a Bánát áldott fekete földje sokkal zsírosabb, semhogy megteremne benne a romantika. Hiszen más sines a hantjai alatt, de mivel éppen ott található, utána kell ásni. Az elkapatott szépasszony is elvárja, hogy körülöttömjenézzenek, kiravaszkodják a gyöngéjét, megtörjék a gógós ellenállását, mert ugyan mit ér az olyan, aki behódol az első sablónos mesterségű fondorlatnak, vagy maga árulja el kéréstelenül a hajlamát?

Így van a romantika is. Mikor aztán választ, sok meglepetést tud szerezni.

— Micsoda női szemet rontó legény vagyok én, — mondja az egyik versengő, — hogyan akadhatott meg a tekintete azon a girhes holdvilágtölteléken? Furesa gusztnus, látszik, hogy Romantika önagsága is nő, szóval kiszámíthatatlan.

Azért mondom, utána kell járni s kiderül, hogy száz esztendeig kellene még élni, amíg kikaparhatnók a föld alól valamennyi eltemetett példányát. Mert ott pihennek, jórészt feledésre ítélve, máskor meg akkora ködhen, mintha az a köd gavallér ősök sóhajából támadt volna.

— Vonjunk vastag falat, ne tudja meg senki a multat, amelyről azt hazudják elpudvásodott szívűek, hogy csak a megszépítő távolságban szép. Nem igaz, százszor is nem igaz. Hogyan jön a soha nem olvasott könyvbe préselt rózsza a májusban virágzóhoz, hová tűnik kéjesen nyújtózkodó, derékban ingerlően hátrahajló szirma, a gyönyörűségtől csigába görbülő száját mintázó vonala?

Hát ne bántsuk azokat a torontáli hantokat, volt ott a zsíron kívül nagyon sok méz is, hiszen a méhikék mindig a kertekben keresik a megrészedést. Ha aztán utána nincs több ébredés, annál szebb és édesebb.

Azt mondjátok, lapos és fenyők helyett több az ákác? Hogy vizei nem rohannak vad iramodással, hanem megértő szelíden ringatják a csónakot, amelyet csak két lélek számára szoktak építeni?

Hiszen ha nagyobb arány kell, ott szalad a Duna, meg a Tisza, a komor idegen vendég a szintiszta magyar pajkossal, a nagy csavargóval, hogy aztán élvezve egy darabig a hódítás és a behódolás örömét, beleveessenek oldalági rokonságukkal együtt a nemzetközi végtelenbe.

A romantika is jobb szereti, ha a rideg fenséges helyett otthonias egyszerűségben talál pihenőt. Magasban csapongó szélviharok nem fujják el olyan könnyen csak azért, mert megláttak valaki mást, akiért érdemes hűtlenkedni. Szelidebb vidékek muskátlivirágos házaiban mennyivel nyugodalmasabb körülkutakodni, lássuk, milyenek itt a szívek, igaz-e, vagy csak babonás híresztelés, hogy a szerelem szava mindenhol más és más? Óh, Istenem, amiért a nap néha melegebben süt, máskor meg felhők mögé búvik durcáskodva, azért csak nap marad.

Már magában véve az is egyike volt a legizgalmasabb romantikának, ahogyan kialakult a Bánát lakossága, középosztálya, arisztokráciája. Vegyesen minden. letelepedések, szereneses kalmárkodások, szívós feltörések társadalmi téren épűgy, mint a mocsarak lecsapolásában és évszázadokon át megdermedt, elhanyagolt földek feltörésében.

A bécsi politika nem bízott a magyarokban s ha nem is veszejtette mindig össze őket a nemzetiségekkel, gondoskodott róla, hogy ne maradjanak magukba tömegelve. Hogy aztán számított-e az összekeveredésükre, vagy az örök emberi természetre bízta a dolgok menetét? — ki tudná azt most már megmondani? A legszörnyűbb művészettel megalkotott világ mindig egyforma marad forgásában, s ha történetei, meséi a földdel együtt meg is őrződnek, — valahogy ne higgye azért senki, hogy tanulságul! — az események a levegőjük nélkül raktározódnak el, mondja egy nagyon okos régi böles.

A legkiválóbb előrukkolást rangban.

vagyokban az örmények csinálták, más képtelen lett volna erre az ő szívósságuk, türelmük nélkül. Mennyi megalázkodás, alkalmazkodás, mellőzés, aztán szinte erősítőnek példátlan családi érzés és összetartás. A vérükbe itatott pompakedvelés egyelőre várhat, a garasokat élire kell rakni, mert elérkezik majd a pillanat, amikor a királyi asszony garasai fogyóban s hogy háborúit folytat-hassa, végtelen torontáli uradalmaik kénytelen árúba bocsátani. Igaz ugyan, hogy ezeknek más gazdájuk volt a török uralom előtt, de hol vannak már a régi uraságok? Az se pörölhet, amelyik nem pusztult ki utódaiban, mert még a panaszai elfogadását is tiltotta az a nagy akarat.

Kell az élőpénz, sürgősen kell, ez nem gavalléros kártyajáték, ahol a „honom” járja, pénze pedig csak az örménynek van, az úgy fizeti ki a súlyos százczekret, hogy még csak nem is alkuszik. Eddig csak kibérelniök lehetett az egész alföldet a marhaállományuk legeltetésére, most egyszerre földesurak lesznek.

Egy kis ráadást azért kiszorítanak. A királyasszonynak nem kerül semmibe, nekik talán a földnél is többet jelent.

— Odahaza az ősi hazában nemesek voltunk, akárhány köztünk herceg is, hát csak a jogfolytonosság diadalmaskodik, ha itt is kiemelkedünk a közrendűek sorából.

— Isten neki, mondja a pénzmagra talált királynő, miért ne?

Mivel pedig a nagyobbik éhsége ki-elégülésre talált, itt már olcsóbb árakat szab. A hatezer forint a legritkább, kettő a java része, de lesz idő, amikor a fia kezén az is leszál ezerre. Az új elen aztán egyszerre elkezde mozogni, élni, vegyülni, kaparintja magához a hatalmat ahol tudja. Nini, már a vármegyére is bejutott! A családnak azonban legalább az egyik tagja katona lesz. Az egyenruha előtt sok ajtó megnyílik, sőt nem csak a „házak” eresztik be, hanem az „udvar” is.

— Ne spórold a pénzt, fiam, mondja a mándlis öreg örmény, mikor útnak

ereszti a fiát Bécs felé.

Ott örökös a jókedv, a népek szíve-sebben alszanak nappal, mint éjjel, csak az a baj, hogy a legtöbbjének kevés hozzá a pénze. Azonkívül éjjel sokkal könnyebben csúszik ki a bankó az ember zsebéből, mintha csalogatná a sötétség. Mindenféleképpen áll azonban a tétel, hogy üres zsebbel a bolond se virraszt.

— Pajtikám, mondják a feketeképű torontáli fiúknak egészen jó nevek, pil-lanatnyilag zavarban vagyok...

— Szót sem érdemel, itt a bugyel-lárisom, szedj ki magadnak annyit, amennyit akarsz.

— Nagyon helyes pajtás vagy, majd tesztek a helyére cédulát.

— Sose erőlködj, nem fogunk rajta összeveszni.

Torontálnak akkor szinte mulatságo-san apró falvaiban feküdtek huszárez-redek. Csakvát sosem emlegették a tör-ténelmi nevezetességű helységek sorá-ban, a tiszték innen is Temesvárra lova-goltak be, ha megunták az egyhangú ivást és egymás kifosztását kártyán, de senki sem unta annyira a garnizont, mint Gy. J. kapitány, kora egyik leg-szebb leventéje.

Katona se betegeskedett annyit, mint ő, főleg télen jött rá a válogatott baj, hol a lábát vonszolta nehézkesen, hol az oldalszúrásai ellen izzasztatta magát, de a vége mindig betegszabadság lett, a betegséget pedig csak Bécsben gyógyít-ják sikerrel.

Már maga a monarchia is különös összetételű. Csak az hiszi el, aki gazda létére tapasztalta, hogy a szüléjében két út mentén ugyanaz a fajtájú venyige kétféle bort terem. A Lajta felett is egy-formán fujdogál a szél, mégis tele van gyógyító erővel, mikor átjut az ember. Sőt mit mondjak, Pozsonynak, az ősi koronázó városnak is olyan a tempera-turája, hogy csúzos lábakra balzsamot hoz, mellfájásokat dagadó keblekké duz-zaszt.

Bécsben aztán ott a Burg, hatalmas épülettömb, annyi az oldala, része, ab-laka, hogy azt egy loyális bánati tiszt

akkor se tudná eléggé körül tanulmányozni, ha ott öregednék generálissá.

Sőt be is lehet oda jutni. Az ember még sietős léptekkel, sok hasonló más is igyekszik valamely járathatban, küldik őket, jelentéseket visznek és hoznak, az se csoda, ha véletlenül eltévednek benne.

— Bocsánat, de még tájékozatlan vagyok.

Ügyesen kell mindent megjátszani, hogy napjában legalább egyszer megpihenjen a tekintete egy ablakon, ahol pontosan várja már valaki. Finom lányalak. Aki nem ismeri közelebbről a kiterjedt családot, udvarhölgynek is nézhetné, vagy még kevesebbnek, azonban sokkal több mindezeknél, mert részt vesz az udvari bálakon, szelid jérce az öreg, kötött közvetlen környezetében és cofilonok figurái közben meg lehet a kezét is érinteni.

Hétköznapi ember el sem képzelné, hogy egy ilyen bálon mennyi a ténfergő alak, aki láthatólag halálra unja magát, egyik sarokból a másikba mászik és kocsonyásodó szemmel utálja a tömeget.

Mikor azonban a tánc pillanatában Gy. J. magyar huszárkapitány bátortalan szóra nyitná a belső forróságtól kicseresedett ajkát (nini, hát itt is szerzett valami betegséget!), az a gyenge lányalak olyan nyomatékosan szorítja meg a kezét, mint amikor egy rózsaszirm lepereg a földre. Annak sincs súlya, a föld mégis beleborzong.

— Vigyázzon, itt mindenkit figyelnek!

Most tudja csak meg, kik azok az álmos ténfergők.

Hát nem marad meg más, csak az a futó pár pillanat reggel az ablakban, amit minden összebeszélés nélkül így is állandósítani lehet a nap ugyanazon idejére. Néha eltelik ugyan három nap is, hogy üres az ablak, annál nagyobb boldogságot hoz a negyedik reggel, mikor a kislány háromszor végigsímítja a homlokát, mintha rakoncátlan hajfürtöket akarna rendreutasítani. Ugyanakkor poros lehet a kapitány úr dolmánya, mert a szíve tájékán háromszor megsímogatja,

sőt meg is nézi a kezét, hátha ráragadt egy pihe.

Mozdulatok, amiket soha nem beszéltek meg, csak kitaláltak maguktól, véletlenül s egyedül ők értenek.

A farsangban még egy utolsó bál van s akkor Gy. J. mindent feltesz egyetlen lapra, úgy súgja oda táncközben, hogy az ajaka se rezdül.

— Legalább egy szót válthatnánk!

— Sajnos, lehetetlen, — feleli a másik néma ajak.

— Ebbe én bele fogok halni.

— Örökké síratom így is.

Másnap pedig a Platzkommando felrendeli és közli vele, hogy sürgősen szükség van rá a svadronnál, beteg az ezredes, a lovak közt keh ütött ki, pihenés nélkül siessen haza.

Nem is tartotta érdemesnek, hogy utána járjon a dolgoknak, ledobta magáról a katonaruhát, a nyugdíját se kérte, ezüst patkót veretett a négy szürkéje lábára és ment egyenesen Velencébe, ott talán eszeveszett mámorban lehet felejtetni. A lagunák városa ugyan a császárré, tehát félig-meddig otthon van benne. osztrákokkal azért nem kell érintkeznie, ha nem akar.

Hogy mibe kerül ez az élet, az is mellékes. Az esztendőket azért mégse fogyanak olyan rohamosan, mint odahaza a holdak, a pénzeket valahogyan csak átutalják, míg egyszer üres levél érkezik.

— Nincs miből küldeni, a földek elvándoroltak.

Most már haza is mehetett, habár póstalovakkal, mert előbb az ezüst patkó maradt le a szürkéiről, aztán elmaradtak maguk a szürkék.

Csőmörrel, utálkozással jött meg. Milyen lapos itthon minden! Schol egy domb, hogy legalább megakasztaná a tekintetet, amely belevész a végtelen síkságba. Jaj, onnan fantómok fenyegetőnek álmotlan éjszakákkal. A bécsi erdő ritkás akác-sorral cserélődik fel, megbolondító muzsika helyett vadméhek döngenek, mivel pedig valamiből mégis csak muszáj élni, elfogadja K. Julis hajlandóságát Surjánból az ezerkétszázhol-

das járulékával együtt. Abból telik esztelen derbézolásra, kártyázásra, amíg telik. Végül ezen is tul muszáj adni s akkor elég lesz a roncsokból vásárolt száznyolevanholdas tanya a neuzinai határban. Irgalmatlanul rossz föld, állandóan lepi a víz, de épp ezt kereste.

— Ne hozzon benne termést a venyige. A bor csak bajt okozott, kísérletez-zünk ezután a vízzel.

Últ napokon át az ambituson, a pipa soha nem aludt ki a szájában, nézett végtelen messzeségekbe, ahol annyira egybefolyik az ember tekintete, hogy a végén már semmit se lát.

Néha aztán felugrott, összeborzolta ritkásodni kezdő haját s átrohant Bókára a sógorához, L. Boldizsárhoz. De még akkor is remegett.

— Bódi, te sok marhaságot szoktál összeolvasni, még külföldi lapot is járatsz. Mondd, milyen meszi tájakat tud felvetni a délibáb?

Boldizsár is lefelé haladó ember volt, komótosan kiverte a pipáját s csak akkor felelt, amikor megint megtöltötte.

— Furcsákat tudsz te is kérdezni. Hát vedd tudomásul, fiam, hogy nem ismerik a délibábot sehol a világon, csakis Magyarországon.

HARCOKBAN VIDÁMAN ÉLNI

*Nem, testvér,
nem jobb, ha panasszal.
sebbel már semmi se vádol;
ígérő fénynél
néha többet mutat a ködös távol,
s a melegségnél is édesebb.
ha valakiért néha iázol
s békétlenül
meddő csatákba vágatsz.*

*Legszörnyűbb temetést is átélte,
aki a békesség
gyászokcsíján dőcög,
aki megéri
a hatünnep-egymunkásnap bünös hetét,
aki a nagy-urnak zengő
dicséret mérlegén méri
a hálát és a könnyü vám tizedét
és akinek
az új kérdőjeles hajnalt már semmi
nem igéri;*

*aki a végzet átkozott láján
már izes kövér gyümölcsé érett,
szép virágkorát vétkesen elfeledte
és sok sebes vágyát elhütlennedve
a szívével
egy nyugalmas álmu istené lett.
s akiben már soha többé nem lehet
vérbelojtható duhaj lázadás
az élet.*

Berényi János.

Ujvidék kulturális multja és jelene

Egy város jelentőségét és a nemzet életében vitt szerepét elsősorban kulturális célkitűzései, munkássága és azok az eredmények határozzák meg, amelyek az egyetemes nemzeti művelődés előrehaladásában javára megmérhetők. Az eredmény megítélésénél számos körülmény játszik közre: így elsősorban a nemzet történelmi küldetésének megvalósításáért folytatott harcai, a békés fejlődés lehetőségének határai, földrajzi és gazdasági elhelyezkedése, polgárainak egy nyelvűsége, szóval mindazok a körülmények, amelyek elősegítik vagy hátráltatják az eredményes munkát.

Ha Ujvidék történetét, életét ezek szerint a szempontok szerint mérlegeljük, meg kell állapítanunk, hogy olyan ütköző erők középpontjában és találkozásában állott évszázadokon keresztül, amelyek fejlődését nemcsak gátolták, hanem több ízben vissza is vetették.

A város területét már a honfoglaláskor birtokbavették a honfoglaló magyarok, de évszázadok kellettek ahhoz, hogy felismerjék e hely fontos szerepét, — elsősorban, mint a természetes határt képező Duna melletti végvár kelet felé mutató történelmi jelentőségét. Ujvidék sorsa ezer éven át Pétervárad sorsával forrott össze. Először Pétervárad is volt a neve egészen addig, amíg a Duna másik felén lévő, IV Béla oklevelében említett Pétervárad meg nem épült. Ekkor a bácskai oldalon lévő Pétervárad neve Ó-Pétervárad lett. A bácskai Pétervárad, a mai Ujvidék, Péter bántól, földesurától kapta nevét. IV. Béla király 1237-ből való oklevele szerint Tőrefi Péter (Petur bán) volt az, aki Gertrud királynét, Béla anyját megölte. Ó-Péterváradból a mohácsi vész előtt Vásáros-Várad lett: a rév és piac forgalmas voltának kifejezésére.

Maga Pétervárad valószínűleg a tártárjárás után épült: 1351-ben már biztosan állott, mert az ez évből való királyi oklevelek úgy beszélnék róla, mint a pétervárad apátság váráról. A törökök elleni küzdelem megindulásával egyre emelkedett a vár jelentősége is. Mátyás király két ízben is megfordult itt: 1463-ban és 1475-ben. A várral azonban, bár jól tudta mindenki az országban, hogy mennyire fontos az ország védelme szempontjából, nem törődtek úgy, mint kellett vol-

na. Csak 1494-ben került sor a vár beépítésére és felszerelésére.

Ebben az időben Ujvidék mai területén és határában kétségtelenül megállapítható módon magyarok laktak. A szláv-ságot, amely a honfoglaláskor kisebb nagyobb csoportokban és településekben Délvidéken találtak, az államalkotó magyarság teljesen beolvasztotta magába s a mohácsi vész idején itt szinmagyar falvak voltak, mint Zajol, Csenej, Bivalyos, Baksa, Vásárosvárad, Mortályos, Pétervárad.

Ezek a virágzó magyar falvak a Bácskában volt más településekkel együtt a török veszedelemmel elpusztultak. Hiába szervezte Pétervárad védelmét a hős Tomory Pál, a déli részek főkapitánya. hiába mutatott rá az ingadozó és gyenge király előtt a vár megvédelmezéséhez fűződő fontos érdekekre, — a király és irigy tanácsadói huzták-halogatták a kért segítség megküldését, amivel nemcsak ezeknek a déli részeknek, hanem az egész országnak sirját ásták meg. Beteljesedett a déli végek és így a Vásáros-Váradban csirázó Ujvidék sorsa is. Ami tegnap még élet volt, — a török hordák romboló utjában üszökké és rommá vált. Elnéptelenedtek a falvak, aki életben maradt más vidékekre menekült: Bácska 150 esztendeig a hadak országutjává és egy virágzó, dicsőséges magyar mult temetőjévé vált. A török megszállás esztendei alatt szó sem lehetett fejlődésről. Az állandó fosztogatás, sarcolás elriasztotta a lakosságot s csak lassan kezdett ez a terület benépesedni a törökök által szorongatott és azok elől menekülő szerbekkel. 1570-ben már 70 házsám volt itt, de törökök is laktak e helyen: számukat azonban nem ismerjük, mert adót nem fizettek. 1699-ben a Pétervárad Sánchnak nevezett község lakossága 43 férfi és 18 fiu volt. Ebben a számban azonban nem voltak benn a grancisárok, mert csak a polgári lakosságot vették számba.

A törökök legyőzése és kiűzése után kezdődött meg a fejlődés. A szerbek három csoportban (1694—1717—18. 1738), a németek pedig több kisebb és egy nagyobb csoportban (1738) jöttek a Pétervárad Sánchna, ahol békés életet találtak. Ujvidék jelentősége egyre emelkedett, határvidéki főkapitányság rangjára emel-

ték, lakosainak száma egyre emelkedett s közöttük már egyre több magyart találunk, akik a Tisza vidékéről jöttek a délibb részekre.

A törökök végleges legyőzete után a határvidék felszámolására is sor került. A Péterváradai Sánc mezőváros polgári lakói is kialakították polgári szervezeteiket s egyre kívánatosabbá vált a polgárosítás. A városban volt grancsárok már 1743.-ban kérték polgárosításokat s törekvéseiket 1748.-ban siker is koronázta: Mária Terézia a várost szab. kir. rangra emelte s egyben az Ujvidék nevet adta neki. A királynő a sziléziai háborúk céljaira a város által kölcsönadott 80.000 forintot földekben adta vissza, amelyet az 1749.-ben tartott közgyűlés határozatai szerint felszítottak a város lakosai között. Természetesen ezeket a földeket szerbek és kis részben németek vásárolták meg s a magyarság, amely anyagiakban és számban gyenge volt, nem jutott ősei földjén — földhöz.

Ujvidék fejlődése a szab. kir. város címének irésére való adományozásával indult meg. Olyan fejlődés volt ez, amelyhez foghatót alig találunk a magyar városok történetében. A török veszedelem elmúltja után a békés fejlődés esztendői, sőt évszázada köszöntött a városra. Ezek az idők az egyetértés, megértés és a nemzetiségek között teljes összhang jegyében teltek el s a polgárság szeme előtt csak a város fejlődésének előmozdítására vonatkozó közös célkitűzés lebegett. A g. kel. szerb egyházközség levéltárában még ma is őriznek egy 1747.-ből való iratot, amellyel az akkor még Pétervárad mezőváros lakói kötelezik magukat, hogy a gör. kel. szerb polgárok, akik akkor még a város lakosságának többségét képezték, ugyanolyan jogokban, szabadságban és mentességekben részesülnek, mint a város többi polgárai.

Ujvidék — megalakulása óta — ipari és kereskedelmi város volt s hamarosan Bács-Bodrog vármegye iparának és kereskedelmének székheive lett. Éppen ipari és kereskedelmi jellege volt az a hajtó erő, amely minden téren való s így kulturális fejlődését is elindította és biztosította. Az ipar és kereskedelem egymagában is szélesebb látókört, nagyobb mozgékonytságot, élénkséget, haladó szellemiséget jelent s így a fejlődés üteme is természetesen gyorsabb volt, mint a nagyobbrészen

földművelő városokban. A fiatal város fejlődésének első útja az egyházközségek megalakulása volt. A r. kat. egyházközséget 1702.-ben szervezték meg és gondozását a Péterváradon lévő ferences kolostor egyik tagjára bízták. Ez a ferences atya vezette az anyakönyveket is, amelyek 1713.-ig ma is meg vannak. A péterváradai és belgrádi győzelmek után már nem volt semmi akadályja annak, hogy a plébániákat mindenütt megszervezzék s így került sor 1718.-ban a Péterváradai Sáncre is, amelynek első plébánosa Novajovszky András lett. A r. kat. hívők első temploma vályogból épült s már építése idején szűknek bizonyult, amit az 1735. évi canonica visitatio (kánoni látogatás) is bizonyít, amely azt mondja a templomról: »A plébánia templom részint téglából, részint vályogból épült, félig-meddig dűledezik s már javításra sem alkalmas; ezért okvetlenül szükséges annak alapjából való újjáépítése«. A hívek azonban szegények voltak a templom építéséhez s az új templomot csak úgy tudták felépíteni, hogy 1739.-ben nagy számban jöttek katolikus, főleg német családok s így megszaporodott azok száma, akikre a templom építésénél számítani lehetett. Az új templomot végre 1743.-ban Patachich Gábor, kalocsa érsek felszentelhette. A város 100 lánct adott a plébánia céljaira. Az új templom ugyancsak hamar szűknek bizonyult s 1786.-ban az érseki bizottság már megállapította, hogy a templom nem felel meg a szükségletnek és új telken új templom építését javasolta. A szabadságharc alatt a város ágyuzásakor a templom részben leégett; két év múlva a tetőt újjáépítették, de az új templom — a mai templom — építését csak 1891-ben határozták el. Ma az Ujvidéken élő kb. 36.000 katolikus hívőnek ezen a templomon kívül még a Darányi telepi templom, a Rókus kápolna és a Ferencesek kápolnája áll rendelkezésre.

A g. kel. szerb egyházközség szervezkedésének alapja I. Lipót diplomája, amely megengedi templomok építését és plébániák szervezését. A szerbség az 1694.-ben történt tömeges letelepedés után már elég erőt érzett magában ahhoz, hogy a plébániát megszervezze 1700 körül. A szerb püspök egy ideig Szegeden lakott és 1702 után költözött Ujvidékre. Az átköltözés évét pontosan nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy 1703-ban Metohiac Ist-

ván püspök már itt lakott. A királyi kinevező okirat előbb említi bácsi és csak utána szegedi püspököknek s 1731-ben Pavlovics Viszárion püspök már csak a bácsi püspökségre nyert megerősítést. 1722-ben Ujvidéken tartották a szerbek kongresszusukat, ami azt bizonyítja, hogy központjuk már akkor is ez a város volt. A szerbeknek, akik a város legmódosabb lakosai voltak, 1735-ben már három templomuk volt s 1767-ben már az ötödiket építették. Különösen díszes a Szent Györgyről nevezett székesegyház és az almási templom, amely a barokk építészet művészi alkotása. A városi közgyűlés a g. kel. egyházközség részére is 100 lánca földet adott az egyenlőség elve alapján.

Az örmény plébánia keletkezéséről a következőket olvassuk az egyházlátogatási jegyzőkönyvben: »Az Ur 1739. évében augusztus havában, midőn a törökök Belgrádot már-már elfoglalták, mi örmények Belgrádot elhagyva, valamennyien futottunk a barbár seregek elől misszionáriusunk: Erzerumi Jakabbal, a velencei örmény kolostor szerzetesével együtt s idejővet tanyát ütöttünk Ujvidéken. Péterváradnak átellenében... 1743 október hóban összegyűltünk és elhatároztuk, hogy külön templomot építünk magunknak, mely célból elküldöttük misszionáriusunkat: Jakab atyát Kalocsára Gábor érsekhez a templomépítésre való engedelem kieszközlése végett, kit megnyervén, paplaknak megvettünk 200 forintért egy háztelket, rajta ódon házikóval. 1744-ben Erzerumi Jakab páter visszatért kolostorába, Velencébe, helyébe a kolostor apátja Medjessy Tivadar erzsébetvárosi származásu szerzetest küldötte hozzánk lelkészül. Ennek idejében, 1746-ban, mi örmények ismét tanácsra gyűltünk és közös akarattal elhatároztuk templomunk felépítését a már beszerzett anyagokból. Máius 4-ikén letettük az alapkövet és ugyanaz évi 1746 november 27-én meg lőn áldva templomunk«. A templom 1849-ben a paplakkal együtt legett és sokáig romokban hevert, míg végre Trandafil Mária áldozatkészgeből ujjáépült. Ma örmény szrt. kat. nincs Ujvidéken.

Az ujvidéki oroszok, g. katolikusok. Felsőmagyarországból telepedtek le Bácskába. 1784-ben egyházközséget alakítanak. Sokáig nem tudtak templomot emelni míg végre a város által adott telken és téglával 1820-ban letehették a templom alapkövét. Számuk kb. 1000.

Az evangélikusok a XIX. század első éveiben jöttek Ujvidékre a szomszédos német és tót falvakból. 1802-ben tették az első lépéseket az egyházközség megszervezésére. 1811-ben már templomot építettek és lelkészt választottak. Rengeteg kárt okozott a templomban az 1849. évi ágyúzás: a templomot közadakozásból állították helyre 1852-ben, később pedig a Gusztáv Adolf alapból és adakozásból 1885-ben a jelenleg is fennálló új templomot építették. Számuk kb. 3.800.

A reformátusok ugyancsak a XIX. század első éveiben kezdenek Ujvidékre telepedni. A század első éveiben még csak 30 ref. család lakott a városban, de 1810-ben már 400 lelket találunk az ujabbi telepedés folytán. Templomuk 1849-ben ugyan csak elpusztult s 1865-ben fejezték be az új templomot. Ma két templomuk van a reformátusoknak: egyik az Alkotmány utcában, a másik a Darányi-telepen. Számuk: 4.300.

Zsidók már a XVII. század végén voltak Ujvidéken. A XVIII. században valószínű autonómiát élveztek; évenként bíróvá választottak, aki peres ügyeiket intézte. A bíróválasztás és a saiat bírászkodás 1848-ban szűnt meg. A hitközség egyre erősebb, egyre gazdagabb lett, tagjai élénk részt vittek a város életében. Az 1900-as években hatalmas imaházat építettek a kétszer ujjáépített imaházuk helyett. Számuk: 3.200.

Kezdetben a népiskolai oktatás is felekezeti alapon indult meg. A katolikus, g. kel., ref., ev. és izr. elemi iskolák egymást követték. Legelső adataink a r. kat. elemi iskolákról vannak; a rendelkezésre álló adatok szerint 1726-ban szerveztek r. kat. kántortanítói állást. A szerbek iskolaszervezésére vonatkozólag irrott forrásunk nincs, de figyelembevéve azt a körülményt, hogy a város legrégibb és leggazdagabb lakói voltak, feltehető, hogy iskolájukat a katolikusokkal egyidőben vagy őket megelőzőleg szervezték meg. A r. kat. iskola létszáma nem igen fejlődött, mert 1745-ben még mindig csak egy tanítója van. A szerb elemi iskoláról először 1748-ban hallunk, mikor Pavlovics Viszárion bácsi püspök a szerb iskolák részére a város hátterületéből föld kihasználatát kérte. Beadványából kiténik, hogy a szerbeknek ebben az időben már több tanítójuk volt. A katolikus és szerb tanítók díjazására mégsem földet kaptak az egyházközségek, hanem pénzbeli segílyt

a város pénztárából. Később, 1765-ben a katolikusoknak már két tanítója van: az egyik német, a másik sokac. A sokac tanító a sekrestyési teendőket is ellátta, mert fizetése csak évi 35 forint volt, amelyen kívül csak lakást kapott, de az egyben iskola céljaira szolgált. Ezenkívül stólaris jövedelme is volt s a tanulók is fizettek a tanításért: az abc-t tanulók havi 12 krajcárt, a latin tanulók (sokac-latin iskola) havonta 24 krajcárt, míg az írni-olvasni tanulók havi 17 krajcárt. A sekrestyési teendők ellátásáért évi 30 forint készpénzt kapott a tanító a templom-pénztárból. A német tanító 50 forint készpénzt és 6 öl fát kapott s ezenkívül megillették a stólaris jövedelmek. A szerbeknek 1775-ben három tanítójuk volt: két tanító évi 150-150 forintot, egy tanító pedig, aki a latin iskolát vezette évi 200 forint fizetést kapott. A sokac-latin tanító tanított a magyar gyermekeket is. Mária Terézia »Ratio Educatonis«-a semmi változást nem jelentett a tanítás terén, mert a népi iskolai oktatás felett volt már évekkel előbb.

A reformátusok 1802. évi májusában kérelmezték a tanítói állás megszervezésének engedélyezését, mire az engedélyt meg is kapták és iskolát építettek. 1806-ban újra kérelmezték egy predikatori és egy iskolamesteri állás engedélyezését, ami arra mutat, hogy első iskoláik magániskola lehetett.

Az evangélikusok 1809-ben kérték a városi tanács engedélyét predikatori és tanítói állás rendszerítéséhez. Az egyházközség szegénysége miatt azonban csak 1826-ban került sor ev. iskola szervezésére; addig a református iskolát használták.

Alig, hogy a városszervezés megtörtént, a város képviselőtestülete azonnal megindította a tárgyalásokat a piaristákkal és ferencdiékkal egy Ujvidéken felállítandó gimnázium ügyében. A város kérelmét a helytartótanács elutasította, míg végre 1788-ban a szabadkai gimnáziumot Ujvidékre helyezték. A város azonban mindössze évi 400 forinttal járult az iskola fenntartásához s így az 1794-ben a hatosztályos gimnáziumból kisgimnáziummá alakult át. A hozzájárulást azonban nem fizette rendszeresen a város, aminek az lett a következménye, hogy a helytartótanács a már 1818-ban megnyitott szerb gimnáziumra való hivatkozással beszüntette az intézet működését s így a város

gimnázium nélkül maradt. Hosszas küzdelem után 1873-ban nyithatta meg a városban újra kapuit a királyi katolikus főgimnázium.

1806-ban u. n. főlempi iskolákat kellett szervezni a városoknak s ezen rendelkezés alapján három katolikus és három g. kel. tanítói állást szerveztek Ujvidéken. Ez az iskola három osztályból állott s azok a tanulók, akik tanulmányukat folytatni akarták, a II. osztály elvégzése után gimnáziumba mehettek, míg a kereskedő és iparos pályára készülőknek el kellett végezniük a III. osztályt is.

A szerb gimnázium Vukovics Száva, jómódu szerb polgár 10.000 forintos adományának köszönheti létét. Az alapítólevél aláírásának évében, 1815-ben már 42.000 forint állott rendelkezésre s így semmi akadálya nem volt annak, hogy 1816-ban a gimnázium első három osztálya megnyíljen. A magyar nyelvet csak 1826 óta tanították. Az iskolát 1865-ben kibővítették nyolcosztályúvá. Az államsegélyt 1871-ben megszüntette a kormány, mert a szerbek nem fogadták el a kormányt az a kikötését, hogy a tantervet jóváhagyás végett fel kell terjeszteni nek és a kormány a segély arányában tantervet nevezhet ki az iskolához.

A városban lakó görögök 1783-ban megnyitották a görög-hellén iskolát, amely tanuló hiányában 1873-ban megszűnt.

A kiegyezés után fokozatos fejlődésnek indult a város. A Miasszonyunkról elnevezett iskolánöverek 1878-ban kezdtek meg működésüket és az elemi iskolán kívül polgári iskolát is tartottak fenn. Az állami polgári leányiskola 1876-ban nyílt meg. Kísérleteztek reáliskolával is 1857-ben, de a városi közgyűlés 1861-ben megszüntette. Később, mint német tanítási nyelvű iskola, megkezdte működését, de Trefort miniszter a katolikus gimnázium megnyitása után működését megszüntette. A polgári fiúiskola 1885-ben, a felsőkereskedelmi iskola 1887-ben nyílt meg. Szinte ugrásszerűen emelkedik az iskolák száma, mert megköveteli azt a város nagyarányú fejlődése és fellendülése. Jellemző erre a fejlődésre, hogy a visszacsatolás előtt fiú- és leánygimnázium, női tanítóképző, polgári iskola, ipari középiskola, női ipariskola stb. működött Ujvidéken. Ezekben az iskolákban a tanítási nyelv a megszállás éveit alatt szerb volt: a város közel 30.000 főnyi magyar lakos-

sága nem taníthathatta gyermekeit anyanyelvén.

A m. kir. kormánynak az volt a törekvése, hogy a város feilődésének ütemét minden vonalon megtartsa s ha lehet erősítse. Ha ez a törekvése a háborus nehézségek következtében a városépítés terén nem is sikerült az elgondolásuk szerint, — kulturális téren nemcsak tartani, hanem bővíteni is tudta az iskolaügyi szervezetet.

A magyar iskolaügyi programban a többletet a m. kir. középfoku gazdasági tanintézet, a Délvidéki Konzervatórium és a Keleti Kereskedelmi Főiskola jelenti. A középfoku tanintézet látogatottsága azt mutatja, hogy a m. kir. kormány a szükségleteket jó érzékkel ismerte fel s ennek figyelembevételével szervezte meg az oktatásügyet.

A Délvidéki Konzervatórium a várost nemcsak a Délvidék, hanem messze vidék zenei életének középpontjává teszi. A Konzervatóriumból, mint életető központból fejlődött ki az Ujvidéki Filharmónia, az Ujvidéki Kórus és az Ujvidéki Vonósnyegyes, amelyek mindegyike a nagy nyilvánosság előtt tett tanúságot a város felett és értékes zene- és énekkulturájáról.

A Keleti Kereskedelmi Főiskola hazánk egyetlen ilyen intézete s egyben utóda a megszünt Keleti Akadémiának. A keresztény ifjúság kereskedelmi pályára való nevelésének rendkívül fontos intézménye. Nem véletlen, hogy Ujvidéken állította fel a Főiskolát a m. kir. kormány, hanem annak a megfontolásnak következménye, hogy a Keleti Kereskedelmi Főiskolát alkalmasabb helyen, mint Kelet és Nyugat találkozáspontján, a legélénkebb vidéki ipari és kereskedelmi városban, felállítani nem lehetett. A Főiskola megszervezése jogos büszkeséggel tölti el a város polgárságát s egyben biztató reménnyel a további feilődést illetően.

Ezek az intézeteken kívül meg kell említenünk a közép- és középfoku iskolákat, amelyek Délvidék visszafoglalása óta működnek. Ilyenek a magyar főgimnázium, a magyar leánygimnázium, az állami (fiú) tanítóképző-intézet, a szerb kodukált gimnázium; mint régi iskola működik a női ipariskola (ma már 4 középsiskolás előképzettséget kíván), az ipari középiskola, a polgári és elemi iskolák. A közel negyedszázados szerb uralom alatt négy elemi iskola épült: a középis-

kolák pedig ósdi épületekben, korszerűtlen berendezéssel működtek.

A sajtó már korán megkezdte működését. Kauliczi és Stefanovics nyomdászok már 1790-ben kértek engedélyt nyomda felállítására. Tervük nem valósult meg s 1796-ban Jankovics János állította fel nyomdáját, amely egészen haláláig jó sikerrel működött. A második nyomdát a Kuliczi testvérek állították fel 1843-ban s a XIX. század utolsó éveiben a nyomdák száma már hat volt, amely ma már tizennégyre emelkedett. Természetesen a nyomdák számának emelkedése maga után vonta a sajtótermékek szaporodását is. Különösen megemlítendő az »Uránia«, a »Deutsches Volksblatt« nyomdája és a Közigazgatási nyomda, amelyek nagyserű berendezésükkel bármely nagyvárosi nyomdával kiállják a versenyt. Az első magyar lap »Ujvidék« címmel 1875-ben jelent meg — előbb Frankl István, majd Zahnbauer Ágoston szerkesztésében. Az »Ujvidéki Hírlap« 1891-ben indult s 1905-ben szűnt meg. Ekkor alapította gróf Teleky Árvéd a »Határőrt«. Az »Ujvidéki Közlöny«, társadalmi lap és a »Törvényház« jogi szaklap érdemelnek még említést. A legrégebb német lap a »Neusatzer Kreisblatt«, amelyet Fuchs Ignác alapított 1857-ben s amely 1861-ben a »Neusatzer Localblatt« címet vette fel. Utóda a »Bács-Bodroger Presse« lett; egy ideig megjelent a »Neusatzer Zeitung« c. lap is. A szerbeknek ugyancsak erős sajtójuk volt s különös figyelmet érdemel a »Letopisz« c. szépirodalmi folyóiratuk, amely közel egy évszázadon keresztül állott a szerb közművelődési törekvések szolgálatában. Általában, mint tapasztalati tényt, leszögezhetjük, hogy a kisebbségi sajtó mindig erősebb volt, mint az uralkodó nemzetiség sajtója; így a megszállás alatt a szerb helyi sajtó visszafejtődött, viszont a magyar és német sajtó megerősödött; ma pedig a szerb helyi sajtó erősebb, mint a magyar sajtó, mert a megszállás alatt Belgrád, ma pedig Budapest sajtója konkurrál a helyi sajtóval. Magyar napilap ma a »Reggeli Ujság«, hetilap az »Uj Nép« német napilap a »Deutsches Volksblatt« s mellette három hetilap jelenik meg, míg a szerbek »Nova Posta« címmel egy napilapot és két hetilapot mondhatnak magukénak.

A kulturális szükségletek kielégítésében jelentős szerepet látszottak a társadalmi egyesületek. Különös jelentőségre

emelkedtek ezek a magyar egyesületek a megszállás éve alatt, amikor a magyar nyelv, a magyar öntudat, a magyar lelkeség szigetei és erődei voltak egyesületeink. Az 1875-ben alakult Magyar Kaszinó, a Polgári Magyar Daloskör, a Belvárosi és Külső Katolikus Kör, a Református Olvasó Kör, a Darányi Telepi Gazda és Olvasó Kör, a Katolikus Jótékony Nőegylet stb. mindmegannyi erőtelei voltak a kisebbségi kenyéren élő magyarságnak, a magyar érzésnek, a magyar gondolatnak és törekvéseknek. A megszállás utolsó esztendejében alakult meg a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség, amely a megszállás alatt élő magyarság egyetemének kulturális képviseleteként működött s amely ma már számos osztályában a Délvidéken és a Horvátországban és Bánáthban élő magyarság ugyszólván minden életmegtámasztására kiterjedő érdekképviseleti szerve, gazdasági, kulturális, szociális, nemzetvédelmi, nevelési stb. érdekeinek védelmezője, szórványkutató munkája pedig általános elismerést kiváltó rendkívüli értéket jelent.

A némettség hasonló szervezete a Volksbund helyi Fiókja, amely az itt élő németséget szoros egységbe fogja össze a népi öntudat és művelődés, a gazdasági és szociális érdekvédelem szoros szálával.

A szerbek kulturális szervezete a leggazdagabb hasonló célu egyesület az egész országban. Vagyona több millió pengő s a több, mint 100 éves Matica széleskörű működést fejtett és fejt ki ma is. A Szerb Maticát 1826-ban alapította Hadzsics János, írói néven Szvetic Milos. Kezdetben Pesten működött, de mivel a szerbség központja Ujvidéken volt, hosszas huza-vona után 1851 aug. 15-e óta Ujvidék lett a székhelye, ahol 1864-ben tartotta első közgyűlését. Működése nemcsak a délvidéki szerbek művelődésére volt befolyással, hanem a szerbiai szerbség kulturális, irodalmi életére is. Folyóiratuk, a »Letopisz« egészen elsőrendű s irodalmi értékű volt s a Matica munkájában a szerbségnek sok kulturális törekvése nyert megvalósulást.

A Matica könyvtára 40.000 kötet, képtára a szerb festőművészet értékeit vonultatja fel, vagyona pedig szinte korlátlan lehetőségeket nyújt a kulturális törekvések megvalósítására.

Meg kell emlékeznem az Iskolánki-vüli Népművelési Bizottság munkájáról is.

Ez a munka nemcsak analfabéta tanfolyamokat, egy-két liceális előadást jelent, hanem szerencsés szervezése folytán a magasabb kulturális törekvések letéteményese és hordozója is. Minden művészi esemény a Népművelési Bizottság közreműködésével és irányításával megy végbe, ami által az egységes irányítást és szervezethez tettük lehetővé kulturális téren. A 450 hallgatóval rendelkező téli szabadegyetem, a jól sikerült rendezések egész sora igazolja és félteljezi ezt a munkát, amely nem áll meg az elért sikereknél, hanem változtatlan erővel folytatja egyre növekvő feladatai megoldását. Ez a munka más szervezeteket is hasonló munkásságra ösztönöz és ennek a tételnek eredményét látjuk megvalósítva a Baross Szövetség helyi Fiókja és Keleti Kereskedelmi Főiskola közös rendezésében lezajlott Nyári Szabadegyetemben, amelynek nagy sikere egy kulturális nagy élniakarását bizonyítja.

Súlyos kérdése a városnak a színházkérdés. A város közgyűlése már 1903-ban elhatározta színház építését, azonban az építés közbejött akadályok miatt elodázódott. A Dungserszky színházban, az Erzsébet szálló udvarán, leginkább szerb nyelvű előadásokat tartott a szerb nemzeti színház, de helyet kapott a magyar színművészet is. A színház építését a világháború elodázta s jelenleg a Levente Otthon nagyterme szolgál színház céljaira, amely befogadóképességét tekintve (1056 személy) ugyan megfelelne színház céljaira, de egyébként csak szükségmegoldásként fogadható el. Ma nem lehet szó színház építéséről, bár egy millió pengője van a városnak a színházalapban.

Az énekkulturát az 50 éves »Cecilia« egyházi énekkar, az »Ujvidéki Kórus«, a »Polgári Magyar Daloskör« és a »Szerb Püspöki Énekkar« képviselik a városban.

A városban több könyvtár áll a közönség rendelkezésére. Legnagyobb a Matica már említett könyvtára; a városnak két kölcsönkönyvtára van: egyik a Darányi Telepen, a másik pedig, amely most nyílt meg 3.000 kötet modern művel, az Andrássy utcai városi bérházban. Ez a közkönyvtár 7 helyiségből áll, felnőttek és az ifjuság részére szánt olvasótermekkel, korszerű berendezéssel és felszereléssel. Meg kell említenünk még a Magyar Kaszinó Könyvtárát, amely a megszállás alatt egyetlen magyar könyvtárként működött. Könyvtárolmánya 4.000 kötet. A né-

metségnek ugyancsak van kölcsönkönyvtára.

A város sportkulturája a Levente Egyesület és a sportegyesületek munkájában mutat biztató fejlődést. Most még a kezdetnél tartunk, de a tenisz, labdarúgás, ökölvívás, evezés, atlétika, asztali tenisz s egyéb sportágakban eddig elért eredmények biztató ígéretet jelentenek a nagyobb arányú fejlődés felé.

Ujvidék kulturális célkitűzése: a három nemzetiségű város kulturális erőinek összefogása, az egyetemes nemzeti kultu-

rába való beillesztése — a nemzetiségek kulturális törekvéseinek tiszteletbentartása mellett. Ez a kis tanulmány egyszerű beszámoló akar lenni a multról és a jelen kulturális munkáiáról, de a számvetés, a megtett utra való visszatekintés egyben erőt ad a problémák tömegének megoldására is. Sok feladat vár ránk, lankadatlanul dolgozunk, hogy városunk kulturális életét az apostolok hitével és a hivatástudat meggyőző erejével minél előbbre vigyük.

Dr. Pálos Károly.

OVIDIUS

*Nyugodj békén, álmodj,
ne ébredj fel, költő,
Tomiban most ősz van
s koporsóvá válik
minden ringó bölcső.*

*Minden lomb leszárad,
tarló lesz a róna,
Tomiban most ősz van
s sűrű rejtély rejt el
szemünk elől Róma.*

*Motor zúg az égen,
vér a földön s bomba,
Tomiban most ősz van
s nem nyújt menedéket
pince, katakombá,*

*ahová a Szépség
lámpását levinnéd
s míg Tomiban ősz van,
apostolok s költők
igaz hitét hinnéd.*

*Oltárok omolnak,
őserők bomolnak,
Tomiban most ősz van
s nem biztat tavasszal
a közelgő holnap.*

Mérei Sándor.

Vajon miféle fából van faragva a bukovinai bölcse? Gyertyánfából? Rózsafából? Vagy valami dúsanvirágzó termőfából? Miből faragták, hogy benne tiszteres az áldás és amíg egy emberpár itt megöregszik, addig némelyik tizenegyszer is ringat gyermeket a bukovinai szent bölcseben. Ilyen bölcset én 1912-ben láttam először, amikor Barcsay Andor és Barcsay Adorján bukovinai székeket telepítettek Dévára és Csernakereszturra. Besztercén vitték keresztül a kedves karavánt. Az alsókvárossi platánok alól pillantottam meg a kánikulai porban vágatott kétszáz kocsit. Mintha égígérő templomi füstölők alatt vágatott volna át a városon a vihartól kísért, porfelhős csapat.

Milyen különösek voltak ezek az ernyős kocsik. Gyékény helyett háziszóttas, színes szőnyegből varrták a rögtönzött kocsisátort. Az ernyőre rá voltak kötözve kívül: székek, bölcsök, högrék, bokályok, aranyrámás szentképek. Hissen belül a kocsiban kellett a hely a kicsinyeknek, akiknél szebb angyalt Murilló se tudna festeni. Mozgó kápolnának nézted volna a kocsit, ha nincs köztük II.-ik Rákóczi Ferenc életnagyságú képe. Ahogy rázta a kocsi a Fejedelmet, szinte életre kelt a villogó képüveg alatt. Mozgott, magyarázott. Mutogatta az irányt a jobbkezevel. A kép kitért balkeze rá-májával együtt egy bölcse deszkáját kocogtatta. Az odakötött üres bölcse is ringott a sátoron, együttemre a Fejedelemmel.

Kisdiák voltam, versenyt futottam a kocsinhoz tartozó kicsikókkal és kíváncsian kérdeztem egy szekerstől:

— Bácsi kérem, maguk a bölcset is viszik Magyarországra?

— Igen, visszük. Kell a bölcse, mert abban gyűl az erő.

Ezeket a szavakat én akkor éppen úgy nem értettem, mint ahogyan manapság nem is akarom érteni a beszédet, amikor az „egyke problémájáról“ cikke-

zik egy rögzött agglegény. Vagy amikor régi liberális korok ujságcikkeit melegítik fel a „harmincmillió magyarról“. Nem tudom meghallgatni, mert a szép cikkeket olyan időben írták, amikor kivándorló magyaroktól roskadoztak a fiu-meij hajók. A cikkek annyira szépek, hogy 12 millió mindjárt el is olvadt a gyönyörűségtől. Mit használ a szép cikk, ha abban az időben nemcsak az olvasó szája maradt nyitva, hanem a kárpáti szorosokat is nyitva felejtették az idegen beözönlések számára.

A szaladástól kifáradtan aztán csak néztem, néztem az út közepéről ezt a lekefölt ruhájú tiszta karavánt. Mégcsak nem is sejtettem, hogy valamikor papjuk leszek és megértő szívek segítségével én fogom hazasegíteni Bukovinából a többi bölcset, hogy ezután ne Kanada, ne Bolivia és Brazília számára termelje gyümölcseit a dúsvirágú termőfa.

Tizennyolc év múlva lettem lakója a bukovinai medencének, az Etelköz-i őtiásbölcseinek. Hadd mondjam el első megfigyeléseimet a bölcseőriás kicsiny fiókáiról, a józseffalvi kisbölcsekről, amelyeknek közelébe havas, lucskos téli estén érkeztem. Józseffalván olyan plébániát kaptam, amelyiknek nem volt már gazdája és nem volt kitől átvenni. Nem volt a plébánián senki és semmi, csak egy ottelejtett éhes farkaskutya. Étetl szimatolt a táskámban. Hozzámszegődött és el is csalta a vacsorámat. Egy Mária-kép a rongált falon, ez volt a lelkeség egyetlen vagyona. De ez a kép már bölcseódal volt. Gyertyaszentelő Szűzmáriáját ábrázolta két gerlicével, amint a templomban megköszöni gyermekét. Fehérfátyolos asszonyalak, akire felnéz a szívére szorított két kislánya, két gerlice madár.

Padlóhoz ragasztott gyertyám vibráló fényében mintha elevenkedni kezdene a két madár és azt mondaná:

— Mária, mi áldozati madarak vagyunk, piroscsőrű, rubinszemű kicsi ger-

lék. Madárbörtönbe fogott a rideg galambárús, aki pénzért kínál minket véres áldozatokhoz. Ha fehér kezéd elenged minket, akkor bizonynal meghalunk. Sakterkéstől véres lesz a galambruha, piros vér hull a mentére. Elnémulunk és nem lesz itt több gerlicebúgás. Úgy meg vagyunk ijedve, éppen mint te, Isten gerliceje, akinek most mondta el az öreg Simeon a jövődölését:

„Hét tör fogja átjárni a szívedet a Fiadért, akinek sokan ellene mondanak“... Meg vagy ijedve, érzik a melleden. Talán már hallod is Kaifás pincéjének patkányait cincogni a Fiad körül. Mintha már tintába bukott volna a mi fehér tollunk, hogy egy új evangélista megírja veled új szenvedések történetét. Vigyázz reánk fájdalomak édesanyja, mi is áldozatok vagyunk.

Le kellett volna feküdnöm, de párnám nem volt, csak a fejem alá húzott józseffalvi anyakönyvek. Kemény volt, nem tudtam elaludni a földön. Felültem az anyakönyvet széjjel nyitottam, hogy alvás helyett a kétszáz évig magára hagyott hűséges bukovinai törzs történetével ismerkedjem. Az anyakönyvek mindent elárulnak a józseffalvi bölcsök multjáról. Legfelül van a halottak könyve.

Akárhol ütöm fel a halottak könyvét, ez a furcsa szó ötlük szemembe: „dettó“... Mit jelent ez az átkozott szó, amelyik ezerszer is előfordul abban a rovatban, ahová a halál okát jegyzik?! Dettó!... Valami gyermekgyilkos ördög ez a dettó? Hernyó ez vagy pedig kígyó? Roszszabb annál: torokgyík. A bukovinai virágos fának egyik férge a sok között. Apák, anyák hüvelykszorítója, lélekrázó gyötrelme. Üssük csak fel a könyvet taláalomra. Itt egymásután 79 „dettó“ van a rovat vezetőszava, a differia alatt. Vagyis 79 gyermektemetés egymás után ugyanazon a héten a legkisebb magyar faluban. Hozzá még ez a falu csak fele részben volt magyar az alapításkor, s ezt a fél falut is kivándorlások és hazatelepítések úgy elorsvasztották, hogy egyik alkalommal mindössze 13 család

maradt Józseffalván! Igen ám, de a szent magyar bölcsök segítségével újból kinőtt a néhány családból a magyar falu. Másokat is magába olvasztott és termőfa maradt ebben az orvosnélküli világban, bár hernyók, torokgyíkok ették, harapdálták. Nézzük most csupán ezt az egy ellenséget:

— 1867-től 75-ig, tehát 8 év alatt 113 magyar gyermeket ölt meg Józseffalván csupán a torokgyík. holott a himlő is elvégezte a magát. Nézzük csak a házszámok rovatát, hogy mégjobban megijedjünk. A 38-as ház gazdája 3 gyermeket temet egyszerre, ugyanúgy a 182-es is. Erős János két fiút temet, másik két magyar gazda három-három fiút temet egyszerre. Márton Antaléknál két kis koporsó van a házban október 12-én. Péter Ferencéknél három gyermek fekszik halva, a hétéves Ágoston, a hatéves Szabina és a négyéves Katica. Két nap mulva ugyanaz a gazda temeti negyedik gyermekét, Joákimot.

Ijedten csapom be a halottak könyvét és a születő gyermekek könyvét nyitom ki, valamint a családi kimutatások peccétes könyvét, hogy meggyógyuljon a szívem. Üssük ezt is fel taláalomra, pl. a G betűnél. Nézzük csak: Gál Jánosnál 10 gyermek van, Gál Márkusnál 9, Gáspár Áronnál 10, Kató Ferencnél 8, Kató Lőrincnél 14, Küsmödi Lázárnál 8, Kovács Jánosnál 10, Kovács Györgynél és szomszédjánál egyenként 12, Kovács Sebestyénél 9, König-Király Ferencnél 8. Márton Jánosnál 13, Mészáros Kelemenél 12, Mezei Alajosnál és Mezei Domokosnál 9—9, Pap Jánosnál 13. Egyenként 8—8 gyermek van a következő családapák neve alatt: Péter Ferenc, Péter Domokos, Péter Sebestyén, Péter József, Péter Mihály. Péter Pálnál már megint 9 a gyermekek száma, Péter Jánosnál 11, Péter Lőrincnél és Istvánnál 7—7, Szermán Andrásnál 12. Nézzük most a V betűt. Várda Jánosnál 9 gyermek van, fiánál Várda Pongrácnál 12, Várda Antalánál 11, ifj. Várda Jánosnál 10, egy harmadik Várda Jánosnál 15, Várda Anta-

lékna! pedig 11 gyermek csüng a drága termőfán.

Ezt a könyvet is becsuktam. Aludni próbáltam, négyszáz kilométer volt mögöttem, de most már a kíváncsiságtól nem tudtam elaludni a padlón. Vártam a reggelt, amikor a vértétűtől és hernyótól rágott, fagyoszentek hidegeitől dermesztett és mégis virágos magyarfát meglátom. Az öblös torony alja a szoptató édesanyák helye a harangok alatt. Hiszen kishaba ürügye alatt nem maradhat el a székely asszony, mert akkor Isten házat soha meg se láthatná. A karonülő gyermekek innen is beléörvendkednek a pap szavába, aki azonban ilyenkor nem szokott farkasszemet nézni a publikummal, hogy:

— Vigyék ki kérem a gyermeket a templomból!

A miénkhez hasonló édes gyermekhulámot láttam Hadikfalván is. Kalákagyóntatásra mentem és a zsongó kaptárzsíva!jt már a hegy alatt meghallottam. Éjjél is elmulik, mire a templom négy sarkában lila stólával görnyedő papok ci tudják örölni a padokból kipuposodó piros búzáját a jó Istennek. A vén harangozó, a süket Gergely vigyáz a gyermekek szinte áttekinthetetlen seregére az ő házas nyole fia segítségével. A vén göbé kezében pókhálószedő bot van, fia! pedig légyecsapókkal fegyelmezik a nyüzsgő, aranyos bandát. Hogy mennyi szívvidámító tréfa születik és mennyi bibliai madár csattog ebben az emberi berekben, arról most nem beszélek. Hiszen nem a „Gyermekszáj“ című laprovatnak akarok én most a nyagot adni. Cé!om más természetű és hogy ennek a cé!nak mindjárt közelében legyek, azért hallgatóimat most a józseffalvi lúzhöz viszem. 144 égő bö!eső drámai fényénél mutatom be a szülői szívhez szorított gyermekarcot. Hallgatóim már tudják, miképpen gyúlt meg rámájában a józseffalvi bö!esök felett vigyázó örzőangyal. Nemcsak a bö!esőt hagyta cserben, de még azt is szemközt fröccsentette a forró ráma közül az üvegtörmelék, aki mentéskor a kishabát a bö!esőből ki-

emelte. Ebben az időben a társfaluk, nemcsak kenyeret hoztak nekünk, hanem névsorokat is: Például:

— Én, Lovász Miklós, három hajlektalan gyereket kérek, Isten dicsőségére fölnevelném.

— Én, Ömböli János egy gyereket kérek és egy léjankát, református vagyok, de vallásában sem bántom.

Express levélben erdélyi árvaházak összesen negyven gyermeket kértek, de majdnem olyan feleletet kaptam az égettektől, amelyet az andrásfalvi szekereseknek adtak:

— Inkább vegyék vissza a jó testvérek azt amit adtak, csak azt ne kérjék el, ami a legdrágább nekünk Isten után és amit az Isten vigasztalásnak meghagyott.

A szekeresek kudarcának tanúja volt dr. Paál Árpád, aki a tűz után két hetet töltött a falunk korma között. Élményéről cikket írt a nagyváradi Magyar Lapok 1939 június 25-iki számában, a következő cím alatt:

„Hit az Istenben és a gyermekben“...

„A jövő nemzedék iránti szeretet — mondja ő — mélygyökerű átöröklés és elpusztíthatatlan erkölcsi hagyomány Józseffalván. Ez a nép századok óta folyton menekülő állapotban volt, a megpróbáltatás minden változata keresztül szántott rajtuk s ők valami végső életösztönnel érezték mindig, hogy gyermekeikben van a jövőjük. A szenvedések megacélozták őket, s a gyermekek iránti vágy és ragaszkodás gyöngédküekké, okos érzékenységeké tette mindnyájukat. Ezért van bennük annyi bensőség és annyi hozzátapadás őseik emlékéhez, nyelvük, énekeik, imáik, ruhaviseletük, háziiparuk, munkakészségükhöz és becsületességük hagyományaihoz.“

Ebben a percben szeretném, ha a hangszóró valami csillagszóró is volna és szövegillusztráció céljából hallgatóim szobájába tudnék küldeni bukovinai csillagot, gyermekszemet. Talán a kilencven kishaba közül választanék csillagot, akikről az égés első órájában azt hittük,

hogy szénné váltak, mert eltűntek. A templomban találtam meg őket, amikor aranybatyu volt a hátamon és a szentségtartóval meg a kelyhekkel szaladtam a szabadba. Csöndességben ott térdeltek, guggoltak a padok között, mint valami jámbor nyulacskák. Csöndesen viselkedtek a kicsik, mint később a többi kisbaba a nagyerdőben és a gránicon, amikor még menekültügyi alapon úgy szökdösött át a nép Magyarországra a téli sárban. Bizony zavarban voltak a nagyok, mit is mondjanak papir nélkül a szigorú háttárvadászoknak. A négyéves picik feleltek reszkető arcocskáival, hidegtől kicsipelt orrocskáival a szepegő öregek helyett:

„— Menünk Magyarországra.“

Péter János kicsifíjának két szép szemét szeretném közvetíteni abban a pillanatban, amikor hozza a Szent László-képet az égő házból. Soha el nem felejttem. Lépdesett szaporán kifelé forró zsindelyszeg és parázs között. Nem is látott, hasáig ért a kép. A szentből és a gyermek meztelen lábából egy édesen futkosó kettősség állott össze. Megbetegedett, kornyadozott, az apja ölben hurcolta egyik orvostól a másikig:

„— Gyógyítsák meg a kicsi fiamat, mert az olyan vót a tűzbe, mint a fürge méhecske. Nyolcszor szaladt be az égő házba, a szentképet és a fényképet is kihozta a falról.“

Igen, gyermekei „szép szeméért“ bontott nehéz időben és szinte a saját felelősségére vándorszárnyat a bukovinai magyarság. Megindult, mindent otthagyt, de még nem tudta, szívesen látott vendég lesz-e? A bölcső jövője, a gyermekjövő volt az a lelki korbács, amelyik már a hivatalos telepítés előtt rajzást csinált ölbekapott gyermekeivel, akiknek

magyar iskoláztatása nagyobb érték volt a szemében, mint a maga építette ház. a verejtékkel összeragasztott birtok, az ősi földdarab, az apai sír, a templom és a tájék, amelyikhez hozzászokott a szeme.

A józseffalvi telibölesőket egy hadirokkant székely bognár faragta, akivel kinos körülmények között ismerkedtem meg az odaérkezésem után való napon. Vasárnap volt. Hyenkor a bölesőcsináló nem farag, de nem is pihen, hanem madarat oktat. Foglyul ejtett szajkók nyelvét vágta fel. Minden mátyás madárnak meg kellett tanulni egy magyar szót. Ha azt az egy szót megtanulta, akkor viszszaengedte az erdőbe. A bognár művelteiről nem tudtam, de elstáltam a háza előtt és olyan hangokra lettem figyelmes, mintha valakit fojtogatnának. Ijedten benyitok, hát egy mátyás madarat vartoglat a székely. Mikor meglát, reszkelkedve törüli véres kis ollóját a harisnya-nadrághoz. Felegyenesedik. Akkor látom, hogy kalicka van a falon és abban is három szajkó motyog nagy borzasan. Igen ezek már tudtak beszélni. Egyik azt kiáltotta:

— Haza, haza, haza!

A másik kettő azt kiáltotta:

— Ország, ország, Magyarország!

Lám a szegény székely így verte el az élete mellől a halálfélelmet, hogy még az erdők madarát is egy magyar szóra tanította. Hogyne lett volna számára szent a böleső, amelyikben az Istentől földre bocsátott magyar esőppség nem egy szóval, hanem százzal segít kiverni a fejéből törzse halálának, nyelve halálának gondolatát. A gyermekszem csillagok szépségével díszíti a szobáját. A gyermek tovább viszi az ő, szenvedések között is diadalmas, magyar életét.

Hazavágyom

Mert nem vagyok falumban, nem érzem magamat otthon. Ezt sokan kárhoztatják bennem. Nem értik, hogyan lehet valaki ennyire rabja az érzékeinek, a megszokásnak s képtelen minden alkalmazkodásra. Általában én magam sem értem. De olykor, egy-egy futó pillanatra mintha megvilágosodna bennem valamí. Bármerre járok, lépten-nyomon azt érzem, hogy nincs közöm itt semmihez sem, nincs célja, értelme annak, hogy itt élek, ahol élek. Nincs közöm hozzá, mert a helyzetem annyira képtelen, mint ha valaki egyik napról a másikra elhatározná, hogy Bolivia egy meghatározott vidékén telepedik le. Mindegy-e, hogy hol élünk? Amennyiben a környezetünkbe beleszülettünk, talán mindegy. De ha szabad választás útján kellene döntelnünk afölött, hogy hol kívánunk élni, már kevésbbé. Mert a válogatásnak ebben az esetben úgyszólván nincs értelme, létjogosultsága. Természetesen más eset az, ha azért vándorlunk idegenbe, mert ott jobb megélhetési, érvényesülési viszonyokat, egyszóval kedvezőbb életfeltételeket találunk, amelyek ellenében hajlandók vagyunk lemondani mindarról, ami a régi rőghöz köt bennünket. De miért határozná el valaki csak úgy, minden kényszerítő ok és szükség nélkül, hogy ezentúl, mondjuk, nem Zomborban fog élni, hanem Püspökladányban vagy Sajószentpéterin és miért nem Balatonszárszón vagy Sárbogárdon? Természetesen Sárbogárdra költözni minden kényszerítő szükség nélkül époly oktalan cselekedet lenne, mint Sajószentpéterin telepedni le, amennyiben magát az elköltözést nem indokolja meg semmi sem. S az ott-tartózkodást talán indokolja? Amennyiben eddig is ott éltünk, feltétlenül. Mert ebben az esetben mégis csak *otthon* vagyunk ott, otthon érezzük magunkat azért, hogy minden utca, minden ház és minden szöglet meghitt ismerősünk, amelyhez az emlékek és érzelmek ezernyi szála fűznek bennünket.

Ahogy jövök-megyek itt Újvidéken, végig a Pirosi-úton, a Bethánia-szanatórium mellett, a Tóth Tihamér-utcában vagy a Duna-parton és bárhol, mindegyre azt érzem, hogy nekem ehhez semmi közöm. A Bethánia-szanatóriumról mint környezetről azelőtt sem tudtam s igazán semmit sem vesztettem volna vele, ha soha meg sem ismerem, mint ahogyan az, aki soha meg sem született, mit sem veszít ezzel a keserves étellel. Hasonlóképpen vagyok az egész várossal is. Ki a fenének hiányzott valaha is Újvidék és miért éppen Újvidék? Végére, Újvidéken kívül még jó néhány százezer vagy millió helységet és tájat nem ismerek és nem is fogok ismerni soha, anélkül, hogy emiatt különösebben szerencsétlennék érezném magamat. Ami nekem fontos és számomra a világot jelenti, az Bezdán. Mert Bezdán az más. Ha úgy tetszik, Bezdán jelenti számomra a világ közepét és mindaz, ami körülveszi, a távolsággal arányban egyre inkább az ismeretlen világot és riasztó idegenséget képviseli. Nem kívánkozom Dernyére, Paacsérra vagy Nádalfára, mert mi keresnivalóm lenne ott. *Otthon* szeretnék élni. Otthon: Bezdánban. Ott, ahol minden bokor, minden járdakő személyes ismerősöm. Ha a csatornaparton járok, tudom, hogy az *a* csatornapart. A vámház *a* vámház, a sebesfok *a* sebesfok, a Dora hídja *a* Dora hídja. Itt minden az enyém, már bocsánat a szerénytelenségért, személyes tulajdonom. Az enyém azért, hogy érzelmileg közöm van hozzá s mindezt feladni és az ismeretlennel, vadidegennel feleszerélni, annyit mint márról-holnapra elveszényedni és újra, előlről kezdeni az életet, új érzelmi javakat, benyomásokot szerezni s azokban megállapodni. A régi otthon túlságosan a szívemhez nőtt és én magam is talságosan öreg vagyok már ahhoz, hogy ezt a helyeserét meg ne sínyleném. Otthon szeretnék élni s bárhol fordulok meg, otthon érezni magamat, tudni, hogy az,

ami körülvesz, micsoda, mi az értelme, a jelentősége. Mert itt, Újvidéken gyakran még csak neve sincs semminek. De ha lenne is, számomra az nem fejez ki semmit sem önmagától. S ahhoz, hogy jelentsen, kifejezzen: hogy megszokjam és szívéhez nőjjon, úgy érzem, már nagyon kevés időm van csak hátra. Hát ezért kapaszkodom a meglévőbe, a Bezdánban hagyott szegénységembe, amelyért itt cserébe nem kaptam semmit sem a mindennapos abrakon kívül. Ezt az otthoni világot áhítom vissza. Tudni akarom, hogy hol járok, mit látok érzékelek. Tudni, hogy ez a víz itt a Kópola-fok, az Ördög-táska, a Csikós-fok, a Kalangyos és az az úr, aki ott megy a túlsó oldalon, táskával a hóna alatt, az a Balog Benedek, a borbély, aki hajnyírás közben azt szokta mondani, hogy hej, édes testvér, így van ez, én mondom neked... De el is megyek én még haza előbb vagy utóbb, meglássátok. Ha csak időközben végkép bele nem török az igába, mint annyian mások s mire álmomat megvalósíthatnám, már az itteni világot is megszokom, otthonnak érzem, hogy most már egy *igazi* otthonom se legyen többé s mint a számkivetettek éljem le céltalan, hiábavaló életemet...

*

Egyetlen kisfiunk, szemüknkfénye és reménységünk ezidőszert három éves. Nincs testvérkéje, sőt, játszópajtása sincs és valószínűleg ennek tulajdonítható, hogy rendkívül bensőséges viszonyt tart fenn a játékmackójával, amelyet Makkinak becéz. A Makkit egyetlen pillanatra sem nélkülözheti, állandóan magával hurcolja, osztályosa jóban-rosszban. Minden gondolatába beleavatja, formális társalgást folytat vele, oktatja, mesél neki. Az ebédnél is az ölében tartja és időnként a Makkinak is „ad“ egy-egy falatot, mert a Makki is éhes. Azt talán mondanom sem kell, hogy az ágyba is magával viszi és egész éjjel a karjai közt szorongatja, ha pedig történetesen megfedkezett róla, egyszerre rémülten kez-

di keresni, követelni és nem nyugszik addig, amíg be nem hozzuk.

Nemrég hazautazott a nagymamájához falura. Csomagolás, készülődés közben is minden gondja a Makki volt és percenként kikötötte, hogy: de a Makki is velünk jön, úgy-e, a Makkit is viszzük. Természetesen vittük a Makkit is, mit tehettünk egyebet, bár az anyja is, én is a legszívesebben itthon felejtettük volna, mert nagyon megviselt már, szutykos, rongyos, elnyűtt s az igazat megvallva resteljük, hogy nincs különb játéka. Próbáltuk rábeszélni, hogy a Makkit is csomagoljuk a kofferba, de erről hallani sem akart és sírt, visított, toporzékolt, amikor megkíséreltük elvenni tőle azzal, hogy majd otthon, a nagymamánál újra elkapja. A vonatban az anyja még egy utolsó kfsérletet tett, hogy elcsalja tőle, mert nyilván feszélyezte, hogy az ő egyébként csinosan felöltözött kisfia ezzel a mocskos, ágrólszakadt proletármackóval tart fenn életre-halálra szóló barátságot és azzal próbált ráijeszteni, hogy a Makkinak nincs jegye s ha jön a kalauz bácsi, majd elveszi tőle, de ez sem hatott és csak annál féltékenyebben szorította magához.

Már-már meg is feledkeztünk a do-logról, amikor jött a kalauz és kérte a jegyeket. A következő pillanatban észrevettük, hogy kisfiunk villámgyorsan lehajol és a Makkit elrejt a pad alá, majd biztonság okáért a sapkájával is letakarja. Önállósította magát, készen arra, hogy szembeszálljon a felnőttekkel, megvédje magát, túljárjon az eszükön, legyőzze őket. Úgy, ahogyan azt a gyengébb fél, így például a nő is ösidők óta tenni szokta, nem az erejét, a bátorságát vetve lathá, hanem a leleményét, a ravaszságát és színjátészó készségét, csel-vel, furfanggal játszva ki az erősebb figyelmét. Most értettem meg azt is, hogy miért fejlődik a legtöbb ember szellemileg általában csak addig, amíg a felnőttekkel egyenjogúvá és egyenrangúvá nem válik: azért, mert ez az a kor, amikor mint gyengébb fél elsősorban szellemi fegyverekre van utalva. Bizonyára

ez az oka annak is, hogy a nők jellemükben és erkölcsükben egész életükön át többé-kevésbé gyermekek maradnak s ha például szorult helyzetből kell kivágniuk magukat, gondolkodás nélkül hazudnak, tagadnak, csalnak.

*

Családi életünket sokkal harmonikusabbnak képzeltük el, mint amilyenné a valóságban alakult. Gyengéd, figyelmes, jóérzésű emberpár vagyunk s ennek megfelelő viszonyt próbáltunk kialakítani gyermekünkkel is, de igyekeztünk, jószándékunk lépten-nyomon hajótörést szenved. Mi a gyermekünk szeretetét, jóindulatát igyekszünk megnyerni magunknak, ő azonban a hatalomért verseng velünk és lépten-nyomon közelharcot provokál. Rosszhiszemű. Álláspontja az, hogy mi csak azért hízelgünk, kedveskedünk neki és igyekszünk rábeszélni arra, hogy jó legyen, szótfogadjon, ne piszkítsa össze magát, ne másszon fel a kerítésre stb. stb., hogy megfosszuk önállóságától és akaratunkat rákényszerítsük. Ezért elvből sohasem ért egyet velünk, hanem lépten-nyomon megmakacsolja magát, megtagadja az engedelmisséget, csak azért is az ellenkezőjét akarja annak, amit mi akarunk. Igyekszik a fejünkre nőni, a maga számára jogokat, hatáskört kiharcolni és zsarnokoskodik rajtunk, érvényesülni akar. Szeretetünket, kedveskedésünket elvből általában bizalmatlanul fogadja, él a gyanúperrel, hogy csak vissza akarunk élni a jóhiszeműségével és résen van, nem hagyja megkörményekezni, behálózni magát.

Mint a legtöbb gyermek, ő is nyugós, kezelhetetlen és ezen nem áll módunkban változtatni. Ha már semmiképpen sem bírunk vele, kénytelenek vagyunk a fenytés eszközeihez folyamodni. Ilyenkor szemelláthatólag meg van döbbenve, mert azt kell tapasztalnia, hogy mégsem bír velünk, mi vagyunk az erősebbek és hatalmasabbak olyannyira, hogy valósággal kegyelemre ki van szolgáltat-

va nekünk és közel áll a kétségbeeséshez. Ilyenkor érzi sürgősen szükségét annak, hogy ő is felnőjjön s a fenytés rendszerint észbe is juttatja, hogy egyszer majd ő is nagy és erős lesz, amikor majd nem verhetjük meg többé s a mostani kölcsönt is visszafizetheti. Kezdetben minden ilyen alkalommal igyekezett egyikünket szövetségeséül megnyerni és a másik ellen kijátszani s például váltig követelte, hogy anya verje meg apát, aki rossz, de miután tapasztalta, hogy mi minden körülmények között szolidárisak vagyunk egymással, teljesen önmagára utalva érzi magát és most már csak abban reménykedik, hogy hamarosan ő is felnő. Ennek tulajdonítható, hogy fenytés után a legkönnyebb rábeszélni arra, hogy lefeküdjék és aludjék. Ilyenkor attól a becsúgytól ösztönözve siet aludni, hogy minél gyorsabban megnőjön és sérelmeit megtorolhassa rajtunk.

*

Kisfiam almát eszik. Amikor már minden elfogyaszthatót lerágott róla, tanácstalanul forgatja a csutkát a kezében és azt kérdezi:

— Hova tegyem a csontját?

A költő gyakran hasonlítjuk a gyermekhez, nyilván nem egészen alaptalanul. De ugyanígy minden gyermek költő is egyben, aki fokozottabb mértékben gyökeredzik abban a szubjektív világban, mely egyéniségét képezi. A gyermek nem ismer tárgyi valóságot. Számára a csont nem bizonyos mézből és egyebekből álló szerves képződményt jelent, hanem a váz fogalmát, tehát merőben érzékletes valamit. Költők és gyermekek nem tudnak tárgyilagosak lenni. És ezért eredetiek.

*

Naponta megfordulok egy nagyvárosi bérházban és mindannyiszor leküzdhetetlen szorongás fog el, egy hajszál híján belebetegszem abba, ami itt hat rám. Kétségbeeséssel tölt el a gondolat, hogy

nekem is itt kellene eltöltenem az életemet és nem értem azokat az embereket, akik ezt természetesnek találják. Ez a bérház olyan, mint valami várbörtön. Nincs udvara, levegője, élettere. Az egész épületkomplexum olyan, mint valami kősziklába vajt katlan, amelynek falába lyukakat furtak, sűrűn egymás mellé, fölé és alá, hogy a rendelkezésre álló szegényes teret minél alaposabban és gazdaságosabban kihasználják. Minden egyes ilyen lyuk egy-egy lakás bejáratát képezi, amelyekből állandóan emberek mázskálnak ki-be s amelyekből a legváltozatosabb hangok és zörejek szűrődnek ki és olvadnak egyetlen óriási emberi méhkaptár jellegzetes zümmögésévé. Ha valaki vissza akar vonulni a többiek elől, egy-egy ilyen lyukba bújjik bele. Egyebekben élete ott folyik a többiek szemeláttára, mert itt nem lehet elkülönülni, önmagunknak élni. Ha nem akarnak a lakásukban tartózkodni, a pár négyzetméternyi területre korlátozódott udvaron ütik fel a sátorfájukat, tíz-tizenöt család egyidejűleg, azok pedig, akik az emeleteken laknak, az úgynevezett terraszra ülnek ki és ott is élnek le a fél életüket, ott élnek, öltözködnek, vakaróznak, vasalnak, allatják, szoptatják kicsinyeiket, fogadják látogatóikat, olvasnak, szórakoznak, miní valami kirakatban vagy majomketrechen, mindenki szemeláttára.

Micsoda kétségbeejtő szegénység, vígasztalan nyomorúság! Mélységes részvétet, szánalmat érzek irántuk és gyakran erős kísértést kell leküzdenem, hogy oda ne álljak egyik-másik elé s el ne dicselkedjem neki, hogy nekem otthon, falun ehhez a majomketrechez képest valóságos királyságom volt, saját, százholddas réttel, erdővel, folyóval és a végtelen égboltozattal. Amint kiléptem a lakásom ajtaján, erre a virágos rétre léptem ki. Párszáz lépésre innét a Duna hömpölygött, annak partján pedig az erdő sötétlett üdén és titokzatosan. Minden reketyebokor, útszéli pitypang ismerősként köszöntött itt. Lelkem állandóan a természettel és a végtelenséggel ölelke-

zeit a legbensőségesebb frigyben. Csónakom is volt, biztosítva korlátlan mozgási szabadságomat. Egy szál úszónadrágban, mezitláb jártam-keltem egész nap. Rendszeresen hajnali három óraker, jóval napkelte előtt keltem fel, mert ilyenkor a természet sem alszik már, én pedig egy voltam a természettel, annak ritmusára éltem és lélekeztem. Még így is szegyenkezve dörzsölgettem ki szememből az álmat, mert a kakukok, rigók, vadgalambok, szöcskék régen megelőztek már, a természet hajnali nászát ülte valami torkot és szívet szorongató mámoros tobzódásban. A vizek, tavak az opálos hajnali derengésben mozdulatlanul szenderegtek, a fák súlyosakat lélekeztek s a levegő ózontól volt terhes. Az alig térdigérőnek látszó fűben nyakig leucos lett az ember a nehéz harmattól. Az olvadt ólomszerűen mozdulatlan víz tükre fölött egy-egy jókedvű potyka vetett bukfcencet vagy éhes csuka vetette magát hangos robajjal áldozata után.

Itt éltam, ebben a környezetben, pillanatonként megüdvözülve, a boldogságom terhei alatt valósággal roskadozva, míg végül a sors ide nem vetett a városba, ahol minden csupa kő és aszfalt, kiellen házisivatag, amelyben csak egy-egy virágcserepnyi természetóázis tenyészik satnyán és betegén, az ember szíve is elszorul, ha látja. Percenként kétségbeesem és elkárhozom itt. Nem bírom ezt azt atmoszférát, nem tudom megszokni és nem értem azokat, akik ebben a világban elemükben érzik magukat. Úgyanúgy nem értem őket, ahogyan a szabadban született oroszlán nem érti az oroszlánketrec lakóját. S ha mindenképpen mégis meg akarom érteni, csak azt gondolhatom, hogy ezek a városlakók már beleszülettek a rabságba és a szabadság, mozgás, a lelki élettér igénye egyáltalán ki sem fejlődött bennük vagy csak egészen elsatnyult, kores alakban emlékezteti őket arra, hogy valamikor, talán az emberiség őskorában ők is szabad, emberhez méltó életet éltek.

Hazavágyom! . . .

Kisbéri János.

A bánáti plébános

Szabó Ferenc centennáriumára.

1843—1943

Ittebei és eleméri Kiss Ernőnek, az aradi tizenhárom ötmény származású mártírjának, a szabadságharc legendás hírű honvédtábornagyának szobrát, amelyet 1906-ban állítottak a nagybeeskereki magyar hölgyek e város Fő-terén, ma már hiába keresed, de a magyar ügy vértanújának földi maradványai ott pihennek az alsó-eleméri plébánia templomban, a családi kriptában, hogy mindenkor hitet tegyenek a bánáti magyarság önfeláldozó magyar lelkiségéről.

Ez a magyar lelkiség, amely a Bánát ősi magyar emlékeiből táplálkozott, hevítette és lelkesítette a Bánát jeles papíróját, akiről most születésének centennáriumán emlékezem, hogy felidézzem nemes alakját, amely a magyarság örök értékei között ma inkább mint valaha kér szót e hasábokon, mert kulturumunkája igaz magyar kulturumunka volt a legnemesebb emberszeretet jegyében a magyar Délvidéken.

Harmincötéves volt Szabó Ferenc, amikor 1878-ban átvette az alsóeleméri plébánia vezetését és majdnem két évtizeden át hirdette ott az Úr ígését. Zichyfalván, Új-Moldován, Nagybeeskereken, Makón, Buziáson és Lázárföldön át vezetett oda lelkészi útja. Nagybeeskerék nagy szülöttje ezt az utat magyarságtudatának izzó átérzésével járta végig. A sokrétű népesség korán felvetette benne a különböző népek múltja és hagyománya iránti meleg érdeklődést. Egész életútja, egész irodalmi működése igazolja, hogy a népek kölcsönös megismerésében és megbecsülésében látta az emberiség boldogabb jövőjének és szűkebb pátriájának; a Bánátnak is kulcsát.

Amikor az eleméri plébánián ott misézett a vértanú sírja felett, őt is hatalmába kerítette a genius loci varázsa: a torontáli föld ősi magyar hagyománya.

A „Turul”-lal rokon „Torontál” ősi totemmadár nevével ékes vármegye, a Beese és Gregor nemzetségnek, a Bethlenek őseinek hajdanvaló földje magyar emlékeivel lelkesítette Szabó Ferencet. Itt fogtak össze a legkülönböző származásúak igaz magyar munkára. A Csekonicsok, Karácsonyak, Nákók, Dánielek, Talliánok és Gyertyánffyak voltak itt a magyarságtudat előőrsei. Innen indult Fővárosi Miklós, a magyar nyelv legtudósabb bűvára korszakot alkotó életútjára és itt pillantotta meg a napvilágot az Alföld első nagy költője: Lenau Miklós, a legmagyarabb német költő. Itt, Ócsánadon ihletett Szent Gellért hajdanvaló kőkoporsója és itt a nagyszentmiklósi határban túrta fel a torontáli föld a magyar-bolgár ősi kapcsolatokat rejtő híres kincsleletet, amelynek csillogó aranyába vert díszítő elemei szinte misztikus fényvel világítanak be a magyar-bolgár őstörténet rejtelmes világába.

Az eleméri plébánosnak, az egykori szegedi diáknak életútját eldöntötte a torontáli föld ősi hagyománya. A magyarországi katolikus papság annyi sok más jeleséhez hasonlóan, ő is tollat ragadott és történetíró lett, aki a történeti ismeretek népszerűsítését vállalta nemes életcélul.

A torontáli földön, a nemzetiségek egyik nagy magyar találkozó helyén, ahol görög, örmény, szerb, német, spanyol, francia, bolgár és oláh népelemek saktáblaszerűen gyarmatosítottak másfél évszázad folyamán, átértett, hogy e népek összefogására csak a történetük ismerete vezet. Ez a tudat vezette tollát és ez irányította később nagybeeskereki plébános korában is, amikor megalapította a Nép és Földrajzi Könyvtárt, amelynek keretében épüget megjelentette a szerb, mint a török nép első magyar nyelvű történetét.

Mecénások nem állottak mögötte, mi-

sepénzekből — naponta olykor ötször is misézett — gyűjtötte vállalatához a kezdő tőkét. Paptársai támadták érte, de ő tántoríthatatlanul járta a kitűzött útját. Európa története 1789-től 1815-ig (Temesvár 1887—90), A legújabb kor története (N. Becskerek 1888), Angolország története (u. o. 1892—93), Holzwarth Világtörténetének 9 kötetes magyar fordítása: nyolcvan kötetre rúgó irodalmi alkotásainak legkimagaslóbb állomásai. Kiadta Weiss János 22 kötetes Világtörténetét, megírta Amerika történetét. Munkássága a magyar Délvidéken egy történelmi intézet működésével ért fel.

Am nemcsak mint történétíró, hanem mint mecénás is nagy volt a „torontáli plébános“.

Az általa írt és megjelentetett művekből közel 100.000 példányt, valóságos fejedelmi vagyont ajándékozott abban a korban, középiskolai könyvtárak-

nak. Ha pedig tanúlnivágyó diák kereste fel írásával, egy-egy forintért engedte át a többkötetes nagybecsű műveket.

Szabó Ferenc működése nem kerülte el az illetékesek figyelmét. A király 1898-ban a Ferenc József rend lovagkeresztjével tüntette ki az érdemes férfiút. Egyházi főhatósága ugyanakkor a Boldogságos Szűz Máriáról nevezett bizerei apátságot ajándékozta neki, szülővárosa pedig 1901-ben őt küldte követül az országgyűlésre.

Szabó ekkor már a tömegmunkának rokkantja volt. Az 58 éves ember valószínű aggastyán benyomását keltette. 1905-ben hunyt el. Temetésén kéz a kézben állott Nagybecskerek egész társadalma, amelynek magyarság-tudatát ő erősítette a múlt fáklafényének tüzenél. Áldás nemes emlékére...

Pálóczy Edgár.

KÜZDJ ÉS BIZVA BIZZÁL

*Ember tragédiája: nem titok,
az Urnak mondjuk itt a történelm,
amit Lucifer mester tanított,
mert zászlók lelkét tépő gerjedelmed
a földi mélyben megtalált erő
gyászában is fénnel kell ingerelned.*

*A mélyből szivod trágvalé-üstékkal
megírni a sok torz kérdőjelet,
de földi gyökér szárán fényigékkal
kiszinezett virág a felelet:
porból vétettél, csillagra hivatnál,
talpad földön áll, de égre néz szemed.*

*A földön vér és szenny és sár és por van,
verejték, munka: dolgozik a sátán,
az égre láng és biztató szó lobbán:
az Isten játszó kedve zsong a hártán
s végül minden csuf erőlködést iátszva
sziorommá szépít a rossz mag virágán.*

Berényi János.

Bánáti levél

A kemény bánáti barázdák fcszült kinban vajúdták a virágzó kalászokat. Amiket nehéz, hideg eső ver. Esős és hideg az idő. A nagyszombati virradat után beborult az ég. Szinte szakadatlanul esett. A felhőterhes napok feketeizapos kábulatban osontak el. Nagy szenvedések gyötrő sejtelve nehezedik ránk. Az áradó Tisza bánáti oldalán, a parthoz láncolva úgy fekszik a komp, mint egy óriási fekete koporsó. A kátrány vastagon könnyezik rajta. A kövér kombérlő mázoltatta be, még a jégzajlás idején. Fölkészült a partok alatt nagy áradással közelgő tavaszra. Úgy hirdett, hogy ezen a tavaszon megkezdik egy nagy rakodópart építését a Felső-Bánát gabonatengerének tárolására. Ide torkollott a legjelentősebb felsőbánáti országút. Ezen az úton szakadatlanul áramlott a kenyérfolyam, hogy eltűnjön a lomha uszályhajók emeletnyi gyomrában, vagy hogy a kompon áthúzódjék Bácska kövér malmaiba. A kombérlő az idén különösen nagy üzletre számított. Már a múlt év szeptembere óta lázas ütemű szekérsorok hordták a búzát, meg a kukoricát, éjjelnappal Partosfalva magtáraiba. Bánát földje ontja a búzát. A kenyér földje Bánát. A kissé szikes, kemény talajból szökken elő a legacélosabb búza. Gömbölyű, vaskos, barnapirosak a magok. Barna színűnkön a hajnalpir meleg ereje, lobogó, friss életpirossága verődik át. A korai nyár csodálatos éltető ereje izzik a szemekben. A még harmatos mező reggelsztasága. Harmatívo búza ez. Az élet gyöngyszemei. És gyöngyfényű itt az élet. Fénytitkok töretlen ragvogása. Aldott föld ez. Ifjú, élethatártalan föld. A világ egyik legifjabb földje. Beláthatatlan jövőjű föld. Jugoszlávia innen élt. Uszály-sor uszály-sor után úszott le a Tiszán a nagy Duna felé. A kanyargó partok közül szinte kidagadtak az egymás mellett elhúzó, lustán teli, gazdagterhű uszályok. Hat-nyolc nehezült le a vízbe egészen a fedélzetig, egy-egy kis lihegő motoros

vontatóhajó után. Roppant gazdagság életkinesei úsztak el a szürke vízen az éhes magyar szemek kínzott mindennapjai elől. Nap-nap után, évről-évre. Sietve mentek el az uszályok, hogy sokszor fordulhassanak. Mert búza kifogyhatatlan sok volt, csak mintha az időből nem futná. A föld látszólag némán tűrte kifosztását. A kemény barázdák remegve, megfeszítve vajúdták újra meg újra a rengeteg kenyérkincset. A földnek azonban szava van.

A föld némán, de tisztán termi az életet. Egyszerűen. Magyarázat nélkül. A föld egyetlen, igaz törvény. Megmáshíthatatlan. Ember és ország akkor esik el, mikor a föld egyetlen, magyarázhatatlan igazáról megfeledkezik. A föld őszinte. Őszintesége sebezhetetlen. Kettőre tanít: hinni és vetni. E kettőt csak őszintén lehet cselekedni. A föld termése mindig igazságosztás. A földet nem lehet megcsalni. Ország csak ezen a törvényen épülhet föl és maradhat meg Minden más Babilon. elvetemültsége csak. A biztos összeomlás. A legkisebb elszakadás a föld igazságától, kimérhetetlen végzetnek nyit ajtót. Nép és nemzet csak addig maradandó, amíg a földje igazat éli...

*

A magas Tisza-töltésen megragyo a májusi nap. A parázsló bánáti síkon élőzöld búzatáblák tengerébe merül a látbatár, melyet köröskörül fehér falvak templomtornyai oszlopozna alá. Odaát a bácskai ég kacagó kékje magyar mezőket érlel. Itt tragikus esend van. A megörvényelt lelkek néma kinja gyújt föl minden napot. A Tiszán nem lehet átmenni...

Csillogózöld palástban fűzerdő áldogál a még egyre áradó Tisza kavargó rohanásában. A víz kilépett medréből. Egyre feljebb kúszik a fűzek aranymohos vén törzsén. Nagy az ár. Már-már eléri a fűzek hallgató, szép fejét. Talán sehol se

olyan közeli magyar mesefa a fűz, mint a Bánátban. Barkák fája a fűzfa. S a bánáti magyar élet barkák élete volt mindig. Húsvéti templomok hétkulesra bezárt kapuját feltámadásra mindig a tavaszlehelletű barkák sírtfelnyitó hamvas ígérete nyitja fel.

A bácskai Tisza-töltésen feszítő váratlansággal két szakasz magyar határvadász menetelő sora tűnik fel. Akaratgyenes, friss soraikon villódzva játszik a nap. Énekelnek. S ekkor a táj különös, boldog magasságban fénylik meg... A töltés alatt, mélyben álló törzsekkel, fehér fiatal topolnyárfák ezüstös zöldje leng. S az ezüstös, fénylő táj boldog tika hajol ide, a bánáti partra. Milyen más és mégis milyen egyként szép ez a testvéri két-egy magyar táj. Bánát földje csupa hév, tavaszszomjas lobogás. Bácska széles, óriás törzs. Aranyló fény az egyik s csupa erő a másik. Fényben és erőben ragyognak a partok. S a kettőt egyéoleli a Tisza. Egymásbaöleli a lelkeket. Egyetlen dalban. Itt is, odaát is a Tiszáról énekelnek. A magyarlelkű folyóról énekelnek a magyarok. És csak ők adnak lelket a folyónak... Felhőtlen magyar erő egének tiszta igaza árad szét a Tisza két oldalán, a termő földeken. Ami termés, az magyar. Itt, a Bánátban s odaát, a Bácskában is. Komoly és szent az egész táj... A határvadászok éneke szívárványosan csillanó. A magyar földről énekelnek. Az egyetlen és múlhatatlan magyar maradandóságról. Ennek az örök magyar megmaradásnak szent és tiltó olfára állott a gyengék és hütlének elé megálljt parancsolni, néha könnyes szemmel, néha hidegen lecsukottszemű megvetéssel. Tudott hitet adni, s ha kellett, tudott irgalmatlanul ellökni a méltatlant. Mindig csak rajta, a magyar rögön tudtunk megállani. Életünket tépték, ölték... templomainkat megalázták... gyermekeinket ellépték az anyai emlőről... nyelvünket némára tiltották... reményeinket leköpték... s mindig és örökké a magyar rög volt, ami gát tudott lenni a leomlópartú lejtőn. A magyar rög termett, s bár a kenyér egyre kisebb lett,

mindig elég volt arra, hogy holnapváró reményt fakasszon. S a magyar rögön át tudtuk meg, hogy eljött a szabadulás ideje: amikor törvénné akarták tenni, hogy megfosztanak bennünket barázdáinktól! Ekkor megérezte, hogy ez a megmásíthatatlan jel, ami tudunkra adja, hogy a próbát kiállottuk. Ekkor kelt a harangzúgásos áhítat a szívünkben, az eljövő húsvét biztos ígérete. Ekkor éreztük meg, hogy a győzők mi vagyunk, a meg nem töröttek. Az ősi rögön mi maradtunk győztesek, mert nem minket hagyott el a rög, hanem azokat, akik minket a rögötől el akarnak tiltani. Ők hagyták el a földet s azt mi vérző szegénységünkben is meg tudtuk ölelni: a kenyereinket adtuk érte s legkínzóbb verejtékünket... s ők nem tudtak ellenállni se az érte adott kenyereinknek, se az érte ömlő verejtékünknek... a rög mihozzánk húzott s ők kénytelenek voltak nekünk átadni azt!... Megpróbáltunk és igaznak találtattunk... Megértettük a jelt: a rög tisztaságát...

A határvadászok éneke egyéoleli a partokat. Élő a dal s általa szárnyat kap a magyar élet és erő. Milyen véresen komoly és szent dolog a magyar dal. Olyan, mint a mi ezeréves, nehéz, mindennapi munkánk. A mi munkánk bére nem ajándékos bőség és nem vígságos lakodalom. Hanem a mindennapi kenyér tisztessége. Amiért minden nap újra meg újra meg kell küzdeni, őszinte hittel dolgozni. A mi kenyereink tisztessége van a magyar rögökbe elvetve. S ezek a rögök érzik és magukba ölelik a mi munkánkat, amely élő, hités áldozat megbecsülésével munkálja a barázdák életét s ha kellett, ezért az életért zokszó nélkül meg is haltunk. A magyar nem rabolta meg soha a barázdáit s a barázdák ezért hajoltak ezeréves jóssággal és hűséggel a magyar magvető elé... A föld, a barázdák teremni akar. S ahhoz hű, aki megérti és munkálja a teremni akarását. A magyar földműves sorsa katonasors. Áldozatos eselekedet. S a rögről szóló énekeink katonáénekek. A katonaférfi mindig egetvivő, teremő áhítata zeng belőle: minden éne-

künk elhatározás, örök készenlevés harcra... életre-halálra...

A határvadászok a magyar földről énekeltek s az ének szent, forró ereje ölelte eggyé a partokat.

*

Szük kis határaid kertés szelídségében, védtelenül és mindenkinek és mindennek kiszolgáltatottan, éjféli életbizonytalanságban küzdöttek életük minden pillanatáért, süket, irgalmatlan magányban a magyar falvak. Dolgos, szépszomorú magányban, szegénységben. Félkezük fele elég volt az otthoni munkára. A fennmaradt, túlnyomó, gazdag erejükkel robotba mentek. Apróházú, fehér kis falvaink alig változtak egy ezredév óta. Fehér falvak; fehér ezredév. Ennek az ezredévnek áldozatos magyar nagyságát lehellik a szegénységben is hősiesen fehér házacskák, amik viseltek minden ter-

het, nem a gazdagság vígságáért, hanem magáért a földért és annak történelmi életéért... Ők meg tudtak maradni szegénynek ezen a mérhetetlen gazdag földön. A gazdagság csak őket nem tántoríthatta meg, sem hűségben, sem áldozatvállalásban. És ezért ez a föld csak az övék! És ezt ők tudják. Nekik ez a föld a fehér kis házuk örök talaja. A soha senki által el nem tulajdonítható otthoni rög: a magyar haza. És ezért urai itt minden hantnak, barázdának és határnak. Ha szólnak, a föld törvényét ők mondják ki és munkára emelt erős karjuk teljesíti a törvényt. A teher mindig az övék volt, de azt ők vállalták. Az ezredév ezért csak az övék, őket igazolja. Most és mindig. Amíg ez a föld lesz, ők is lesznek. Ezen a földön őket senki ki nem tüntetheti. É föld adakozói csak ők lehetnek. Itt minden csak ő általuk élhet!

És ez a föld tudja ezt...

Kristály István.

.....

CIFRA BOTOM

*Paraszt voltam, mikor faragtam:
Jövő kazlát magasba raktam,
Napos hegyek ragyogó tája
Szórta kincsét kacagva rája.*

*Munkás voltam, mikor faragtam:
Verejtéket ábrákba raktam.
Tört bilincset, gyengéd virágot,
Éllyomókra, zsarnokra átkot.*

*Író voltam, mikor faragtam:
Ősi rovást, rováshoz raktam.
Igazságot, nyelvi zenéket,
Szívből szívnek hímelve éket.*

*Ember voltam, mikor faragtam:
Éttem, ittam, sirtam, kacagtam
Emberséget, embert kerestem
S eretnkség bünébe estem.*

*Gyertek szívek, virágok, átkok
Fájdalmimat igazoljátok.
Igazságok! S ti, néni kincsek!
Csörögjete letört bilincsek.*

*Szavaljátok el, mi ég bennem,
Hogy mért kellett pogánynak lennem,
Hiszem, vallom, hogy ezt kell tennem,
Mi emberéti: az az emberben!*

Bodóhegyi Lajos

Délvidéki népi gyermekjátékok

Szeremle

Hármas bevezető kásahegyét kell keresztül-ennünk, mielőtt a »csemegéhez« érünk.

Az első annak a hiánynak megállapítása, hogy a Délvidék mindezeideig nem tud fölmutatni egy összefoglaló művet néprajzáról. A Kalangyában szórványosan megjelent tanulmányok foglalkoznak egy-egy népszokással, feltárik egy-egy táj részleges népi kincseit, boldogan üdvözölhetjük a Kiss Lajos-féle délvidéki népdalgyűteményt; de hiányzik egy gyűjteményes összefoglaló munka, amelyet szakember irányítása mellett legalább amatőrök összehordhatnának s amelynek megjelentetésére most már a Szenteleky Társaság nemcsak hivatott volna, hanem ez lehetne első nagyszabású, méltó vállalkozása.

A néprajzos munkában is hamupipókeként szerénykedik a gyermekjáték. A Kerényi-féle »Száz népi átétkdal« pedig falusi és tanyai, de akár városi perifériai tanítóknak, tanítónőknek éppen elég inspirációt adhat a félig-meddig az utóbbi esztendőben kormányrendelettel köteleességgé vált gyermekjáték-gyűjtéshez. Ez a »munka« ugyan munkaként és kötelességként aligha üzhető, de annál több örömmel és lelki fiatalodással jutalmazza azokat, akik a népi gyermeklélek napsugaras-mesés-naiv világába »le tudnak szállni«, helyesebben: fel tudnak emelkedni. Igaz, megvan ennek a munkának szak szempontból a maga nehézsége is: nehéz megállapítani a határt egy falu vagy táj eredeti és tanítói által akár csak egy-két nemzedéken át importált átétkkincse között, valamint — másrészt — az igazán népi, és a nép gyermekei körében élő, de már mű gyermekjátékok között. Az itt következő gyűjtemény nem is lép fel tudományos igénnyel. Csak anyagot akar bemutatni, amely valószínűség szerint ennek a falunak eredeti, legalább is régi, és népi kincse. A többi a szakemberre hagyja.

Végül — ime a harmadik kásahegy: — a lokálpatriotizmus vádjával szemben védekezni kellene, hogy t. i. a délvidéki népi gyermekjátékokról készülő sorozat

ezzel a délvidéki népi közösségbe csak újabb, mintegy vendégként bekerült faluval, a saját falummal kezdem. Ám ezt a bűnt nem lehet mentegetni. Sokaknak »eredeti bűnük« az ilyen »falunk-szeremle«; kívánom is, hogy még többünknek legyen s ebben a munkában is találjak munkatársakat: minél elhagyottabb falvakban és minél istenhátamögöttibb tanyákon, annál gazdagabb eredménnyel.

Versikék, mondókák

Szeremlét »sárközi jellegűnek«, a merészebbek egyenesen »sárközi« falunak mondják. A gyermektársadalomban mégsem találjuk meg ma már a »tulsóféli« falvak egyik érdekességét, a »bandázást«. Ma a játék főtere az iskolaudvar, esetleg — mivel tér a belterületen nemigen akad — egyes faluszéli gyepes helyek, mint a »telekajja«, a »hótvajás«, »két tóttés köze«, romantikusabbak a »homokos«, meg a »csereklyésök« a Sugovica-parton.

Rígmus azonban bárhol és bármilyen helyzetben fakad a szeremlei gyerekek ajkán.

A téli bezártság ideje alatt egymás felé is verses mondókaival fejezik ki a gúnyt és a kárörömet. Az árulkodónak a legelső szünet alkalmával járják az iskolában: nyelvtölgötéssel kísérve:

Árulkodó Judás,

Kövr macskát kívánsz.

Ha pedig valaki nem elég keménylegény akár az ilyen, akár a büntetés elviselésére és eltörik a mécses, a »tömeg« részvét nem mindig fordul felé. Sőt ellenkezőleg, hegedülést mimelve táncolják körül, mondogatván:

Cini-cini-dü,

Szól a hegedü...

Szalmatetős házak kis kéményén a gólyacsalád otthona: egész élete ott folyik le a háznép szeme előtt, de feltűnik a torony gombján, a réten, a parton békaszás közben. Különösen leánygyermek száján hamar megszólal a varázsló-versike:

Gólyát látok,

Szeplőt hányok,

Selymet gombolyítok!

Pajtásává lett a gólya a gyerekeknek s a szinte országszerte ismert versikét szorgalmasan mondják, ha szimpátiájukat nem is mindig fejezik ki ilyen tapintatosan s inkább a török gyerekekkel tartanak a sebesült vándormadárral szemben:

Gólya, gólya gilice,
Mitől véres a lábad?
Török gyerek elvágta,
Magyar gyerek gyógyítja
Sippal, dobbal, nádihegedűvel.

A gólyával együtt való pákászó játszadozásaira vet fényt a másik, az ugyancsak nem határozott dallammal bíró, de szintén bizonyos dallamossággal mondogatott csigacsalogató:

Csiga-biga gyere ki,
Ég a házad ideki.
Ha nem hiszed gyere ki,
Majd meglátod ideki.

Persze alig várják a tavaszt, hogy libapasztorokodás ürügye alatt, vagy szüleik munkánlété felhasználásával csatangolásaik megkezdődhessenek. A kisbáránka számára kért napsütést maguknak is kéri:

Süss fel nap, jöjj fel nap,
Kertek alatt kisbáránka majd megfagy.

De van versük a kedves, szimpatikus hétpettyes számára is; miközben kezük fejen tartják, himbálgják és repülése irányából azt szeretnék megtudni: merre lakik a »szeretőjük«. Versük így hangzik:

Katicabogár, szállj el, szállj el.
Jönnék a törökök:
Sós kutba vetnek.
Ottan ki nem vesznek.
Katicabogár, szállj el, szállj el.

Tréfás mondóka ez is:

Lip/lap, leve/lező lap,
Rá van/irva/ nagy be/tüvel
Hogy te/ számár/ vagy.

Ugyancsak dallamnélküli mondókájuk a következő:

Ugorjatok lányok,
Ha leányok vagytok,
Csönögjön, bönögjön
Gyöngyös koszorutok.

Régi, ma már nem használt játékféle mondóka az »Amler-némfer«. Körben ülnek, vagy sorban a járda szélére. Ökleiket térdeikre rakják. Egy kiszámolja a

vers ütemére az ökleket, mindenik ütése közben száját is megérintve. A vers szövege érthetetlen, eredete homályos. Így van:

Aml/ier, ném/ier, minek/utasítot/tad,
Ala/mó, pala/mó, lé/via/mó.

Találós versike, melynek minden hangsúlyos szótagjára bottal a földre karnak egy-egy rovást:

Vágom, vágom, fát,
De mi/csoda lát?
Réti reköty/tvét.
Gyere velem vers.
Én is mögyök vers.
Fogagy/gyunk hát egy pint borba
Huszon/kettő ez.

*

Az iskolaudvaron a játékot ilyen toborzó előzi meg:

Aki akar játszani.
Gyűjjön ide játszani.

Előbb egy kezdi el, vontatottan, kántálva, aztán másik, harmadik fogózik hozzá s csatlakozik a hívogatásban is, míg együtt van a kellő létszám.

Fiu-játékok

Jellemzőik: a mozgás, tevékenység, harciasság. Viszont az is érdekes, hogy a jellegzetesen fiu-játékok közül néme-lyiket a lányok annyira átvették, hogy a fiuk inkább hozzájuk utasítanak érdeklődésünkkel »szaktanácsért«. Legnépszerűbb a

Kis-sinter.

Legalább 6—8 gyerek játssza. Népszerűség, ügyesség dönti el, ki lesz a közbizalom által választott »öregsintér«. A fiuk a várban sorbaállnak, az öregsintér előttük, szemben velük. Öregsintér adogatja a labdát sorban, mindenkinek háromszor. Ha jól jön, a gyerek elüti lehetőleg jó messze. Szerencsés ütés esetén kirohan a várból s menekül a szemközti oldalra, miközben az öregsintér próbálja elütni. Ha sikerül eltalálni, a fiu kissintér lesz és beáll az öreg mögé segíteni; kaphat és dobhat labdát ő is. Ha nem ütötték el, a másik oldalon vár, a határon túl. Ha mindegyik leszaladt, vagy legalább is megkisérelte, következik a kissintér-csalogatás: kissintérek félreállnak, öregsintér a várban s labdával a kézben

várja a lopakodva, ugrálva, csalogatva közeledő gyerekeket, akik a várba akarnak visszajutni. Mig egyre rádob, a többi igyekszik befutni, ha a sintérek ügyessége engedi. Ha még sokan maradtak »élve«, újból kezdődik előlről a játék, majd akit a vénsintér-csalogatáskor elűt az öreg, az lesz a következő játék öregsintére. — Rokon ezzel a játékkal a

kisméta.

Két egyenlő erejű csoportba oszlanak; sorshuzással megosztóznak a tér »alsó« és »felső« részén. A felsők sorbaállva adogatják a csoportban oldalt álló alsók közül egynek-egynek a labdát. Mindenkinek háromszori adogatás jár. A labda feladása után a felsők elszaladnak, akit pedig a labdát »elkapi«, jó labda esetén szalad vele a felső vonalig és onnan dob. Akit eltalál, kiáll; ha nem talál, ő áll le. Ha a felsők előbb fogynak el, mint az alsók, a két csoport helyet cserél, ha a felsők győznek, a következő játék ugyanezzel a felállítással megy tovább.

Tuliklikezés.

»Csinálunk egy likat. Körül mög kisebb likakat, eggyel kevesebbet, mint ahány gyerek van,« — így magyarázza Török Gergő. — Mindegyik gyereknek van egy görbeforma botja (mint a jégkorongnál), hogy jól lehessen vele a labdát ütni. Beletartják a botukat a középső »likba« és kiabálják:

— Tu-lik-lik-lik egy, tu-lik-lik-lik kettő, tu-lik-lik-lik három.

Erre ki-ki igyekszik magának likat foglalni. Akinek nem jut, az a kanász. Valaki jó messzire elűti botjával a labdát, a kanász pedig hajtja be a középső likba, amit a többiek ugyancsak botjaikkal igyekeznek megakadályozni, miközben a kanász elfoglalhatja a »likát«, s akkor ő lesz a kanász. Ha a kanásznak nem sikerül lyukat foglalnia, de a középsőbe bevezeti a labdát, újból kezdődik a tu-lik-likkezés.

Az »Adsz-e király katonát?«

már egész harcias játék. Itt kissé megkopott formájában él. A térség két végén feláll a két csapat, arccal egymásnak fordulva, erős kézfogással láncot képezve.

— Adsz-e király katonát? — kérdi az egyik sereg »királya« a másik felé kiáltva.

— Nem adok, — jön a válasz.

— Ha nem adsz, szakítok.

Elindul a király, a legerősebb, a szemközti sor felé, néha csalafintán változtatva futása irányát s nekirohan az összefogózó kezek soránát. Akit elszakít, az ő foglyai s beállanak az ő sorába. Ha sikerült szakítani, megint az ő csapatából megy valaki »portyázásra«, ha nem sikerült, ő marad foglyul s az ellenfél következik hasonló kérdések után hasonló kísérlettel.

Vadász.

Labdajáték. Sokan jütsszák: egy a vadász s a többi nyul. Szalad, ki merre lát, a vadász közeléből, aki három lépés után igyekszik valakit eltalálni. Akit eltalál, segít neki a »vadászásban«. A ki dobott labda után futhatnak, de labdával a kézben csak három lépést tehetnek.

Lovas huszár.

Két csoportra oszlanak és sorsolás dönti el, melyik a huszár. A huszárok lovat választanak maguknak és egymásnak adogatva a labdát, alkalom adtán

»Lovas-huszár« - - Szeremlei fiújáték

próbálják elütni valamelyik huszárt. Akit eltalálnak, lovával szerepet cserél: ő lesz a ló, lova a huszár. Ha elejtik a labdát, a huszárok leugrálnak a lovaikról, szaladnak érte s ahol felkapják, onnan dob-
nak.

Leány-játékok

Mint említettem, mostanában a lányok is részt kérnek némely fenti fiújátékból, az igazi leányjátékok azonban dalosak, táncosak és — nem egyszer — dramatizáltak. A 6—10 éves kislányok talán legszívesebben ezt dalolásszák:

Csi-csiri borsó, vad lencse. Fekete-szőmü mönyocske,
Most adok az Isten kedvemre, megforgallak estlára.

A »szerepcserélő« játékok közül a »Csön-csön-gyűrű«-nek bajos volna a kottáját leírni, bár a szinte dallamos, énekelve-mondásából sejteni lehet, hogy a szöveg mögött valamikor dallam is volt.

Egy leányka leül, egy másik belehajtja fejét az előbbi ölébe (»hunyt«). Többiek kitárt-ujju kezüket ráteszik a hunyó lány hátára, fejére s valaki a versike szótagjait kiszámolja az ujjakon:

Csön-csön gyűrű,
Arany gyűrű,
Kinek-kinek az ujján
Van arany gyűrű.
Itt csönög,
Itt tödd ki.

Aki huny, ki kell találma, ki az, akire kijött az utolsó szótag. Ha kitalálta, az huny, ha nem, az előbbi ujra.

A »Kék liliumszál« ugyancsak szerepcserélő játék. Összefogózott körben egy lányka áll s megátssza, amit a dal mond:

Kék li-li om szál, Ugarj a Du ná-ba
Tá-maszd meg a da la dat két a rangj pái cá val
Fé-szál-kod jel, Mo-sa kod jár, Es meg fo-rul-közél

Az utolsó sornál valamelyik előtt lehajol vagy térdel s a kötényébe megtörüli arcát. A következő fordulóra az áll be a körbe, emez meg annak a helyére.

Ebbe a sorozatba tartozik az egyik legkedveltebb s talán legeredetibb játékdal:

Nyitva van az ajtó, ablak, Bejöhet akárki,
Es egy nagyot dobbanik, Bejön Juli néni
Hej Juli néni, Maga csunya néni.

Éjjel nappal, holdvilágnál almát akar lopni.

Kör kézfogással. Valakit kiküldenek. A nóta kezdő szavaira: »Nyitva van...« az összefogott kezek felemelkednek és a »Belép...«-re a kintálló belép a körbe. Ott áll, a dal ritmusára a többivel együtt illegetve magát; mikor vége a dalnak, egyet »kilök« a körből, ő áll a helyére s amazzal ujra kezdődik a játék.

Kergető játékuk is van. Az előbbihez hasonlóan összefogózott körben sas kergeti a galambot. A dal szövege szerint előbb a galambot, azután a sást ki-, majd bendedik, hogy az üldözést akadályozzák, illetve a menekülést elősegítsék. A »Debrecenbe kéne menni« dallamára a következők a kísérelő-szöveg:

Nyissuk ki a galambházat,
Hogy a kis galamb kiszálljon
Szálljon ki a sik mezőre,
Ott találjon legelőre.

De hogyha a sas üldözi,
Ismét be kell bocsátani.
Repülj vissza kis galambom,
Buzaszemet kapsz majd otthon.

Párcserélő a közismert »Erdő mellett nem jó lakni« kezdetű dallal kísért játék. A harmadik sornál a kör közepén álló leány átölel egyet a körbenállók közül s a dal végéig fordul néhányat vele. Akkor pedig az veszi át az ő helyét közeppen.

Az »Ispiláng«-ot csak azért közlöm itt, hogy itteni változatát is megörökítem.

Ispiláng, ispiláng, ispilangi róssa.
Róssa volnék, piros volnék, mégis megfordulnék
(Többek azonos az előbbi)

A »Lánc, lánc, eszterlánc...«, a »Bujj, bujj, zöld ág...«, »Kis kacsza fürdik« és a »Hej szénája, szénája« szintén ismerős itt is, noha rövid, megkopott formában csupán.

A nagyobb lányok körében találunk dramatisztát, párbeszédet és megjátszott játékokat is.

»Fujtik a leánt«

Nem sok a történet benne, de lelkesen átéli és megjátsszák a szeremléi lányok. Cselekménye, ahogyan maguk elmondják, mindössze ennyi:

»Van egy ház. Abban lakik egy asszony, meg a lánya. A lányok elmennek fürödni, elviszik magukkal a kedves leánt is, belefujtik a Dunába, oszt kiabálják:

— Fujtik a leánt!

Az asszony meg gyűn, oszt elveri őket.«

Nyul a bokorban

Kergetős játék. Több kisebb kört, — bokrot — alkotnak, magasatartott, öszszefogott kezekkel. Mindegyikben egy-egy lány. A »bokrok« között farkas kergeti a nyulat. A nyul bármelyik bokorba bemerülhet, de aki bent van, annak kell továbbszaladnia. Ha megfognák, az lesz a farkas.

Büdös tojás

Szorosan egymás mellett állva kört alkotnak a lányok. Egy lány a hatuk mögött körben szalad s valamelyik mögött zsebkendőt e' el, szaladás közben. Ha az illető nem vette észre a mögötte leejtett zsebkendőt meg amaz egyszer körülszalad, a lányok, akik észrevették, nagykárörömmel kiáltják:

— Büdös tojás!

Akkor ő a »büdös tojás«, Ha azonban észrevette, fölkapja a hátamögött elejtett zsebkendőt, — meg amaz beáll a helyére, — s ő szalad vele tovább.

Posztó

Sorba állanak a lányok: ők a »posztó«. A gazdasszony megszámlolja, hány vég van belőle, a lányára bizza s elmegy Bajára. Jön azonban a cigányasszony, kiválogatja a szép posztókat és elkiáltja:

— Fut a bableves!

Meg a lány a konyha után néz, a cigányasszony odébáll a kiválogatott posztókkal. Mikor az asszony hazajön, megszámlolja a posztókat, de hiányt ta-

lálva, elveri a lányát. Az egész addig ismétlődik, míg valamennyi posztó eltűnik. Akkor az asszony a posztó keresésére indul. Megy a cigányasszonyhoz, kérdezi, ő azonban tagad:

— Nincs nálam a posztó, hanem a második utcában, a tizedik házban van! — mondja.

Annyit lépnek, ahányas számot a cigány mondott, de ott nem találják. Visszamennek hozzá, megint tagad, és megint mond egy számot. Ott sincs a posztó. Mikor aztán látja a cigányasszony, hogy harmadszor is mennek hozzá, de most már igen haragszanak, hazaereszti a »posztókat« s asszony, lánya és a posztók egyaránt örülnek a boldog találkozásnak.

Köcsög meg a macska

Kellékek: 1 asszony, 3 macska és sok tejesköcsög. Természetesen mindannyit játékoskedvű, bőszkönyvű lány jelképezi. A »köcsögök«: sorban guggoló lányok. Az asszony itt is »Bajára mén«, de induláskor meghagyja a macskáknak(!):

— Vigyázzatok ám a köcsögökre!

Természetesen a macskáknak a buzgó ígéret ellenére is az az első, hogy sorban kóstolgtatják és feldöntik a köcsögöket (előre döntik a lányokat) s hogy mennyire ízlett nekik, mutogatják is: nyalogatva a szájuk szélét. Megjön az asszony, felállogatja a köcsögöket és elveri a macskákat.

Gyertők haza kis ribáim (libáim)!

A dramatisztált játékok közt ez a legnagyobb: A párbeszéd ez:

Anya: Gyertők haza kis ribáim!

Libák: Nem merünk.

Anya: Miért?

Libák: Mer félünk.

Anya: Mitül féltök?

Libák: Farkastul.

Anya: Hol lakik?

Libák: Uduba.

Anya: Mit öszik?

Libák: Konty fejet.

Anya: Mibül mosakodik?

Libák: Arany tálcikából.

Anya: Mibe törülközik?

Libák: Himösök farkába.

Anya: Ég a fazék, ég, ég, ég... Fut a leves!

Az erre támadt riadalomban a libák hazafelé futnak az anyához. Ha futás

közben valakit megfognak a farkasok, az az övük. Aztán újra kezdődik a játék a megmaradt libákkal, míg csak tart bennük.

Mikor minden liba elfogyott, következik a kiváltás:

Anya (a farkashoz): Mi csörög a paláson?

Farkas: Öregapám diót tör.

Anya: Mi van a dióba?

Farkas: Bél.

Anya: Mi van a bélbe?

Farkas: Kukac.

Anya: Hát a kukacba?

Farkas: Cérna.

Anya: Hát a cernába?

Farkas: Tü.

Anya: Hát a tübe?

Farkas: Sömmi.

Anya: Aggya ki a legszöbbitket!

A farkas kiadja, mire az aszony odamegy a másik farkashoz és hasonló módon attól is kialkuszik egyet. A libák ekkor körülveszik a farkasokat és jól megcsipkedik őket, majd hazamennek és újból választanak farkasokat, anyát és leányt.

Nem sorolhatjuk fel egy falu valamennyi gyermekiátékát, de a nagyobb lányok néhány játékdalának bemutatása nélkül nem zárhatjuk ezt a beszámolót.

Párválasztó, illetve helyeserelő játék az elején idegenes melankóliájú, de második részében élénk csárdássá gyorsuló: »Körben áll egy kislányka«.

Körben áll egy kislányka:

Lássuk ki lesz a párja?

Kit választ, kit szeret legjobban,

Avval forduljon gyorsan.

Ezt szeretöm legjobban,

Évvel fordulok gyorsan.

Vége, vége, vége mindennek,

Vége a szerelemnek.

Égészen idegenes dallamu és ritmusu a következő, de mint ilyet, például ezt is leközzöljük, annál is inkább, mert igen meggyökeresedett Szeremlén:

Repülve jön egy madárka, szárnya lhozta integet,

Levelet hoz a nyakába, anyámtól lított üzenet.

Repülj vissza kis madárka, mondd lányámnak, csókolom.

Én már többet nem jöhetek, nem l sokára meghalok.

Kézfogással befelénező kört alkotnak s a dal ütemére jobbról balra halad a kör. Egy a középben pedig a madár repülését játssza meg, ellenkező irányban haladva, míg a dal végén odalibeg egyhez, féltérdre ereszkedik előtte s ezzel kéri fel helycserére. Az új »madárral« a középben aztán ismétlődik a dal és a cselekmény.

»Repülve jön« — Szeremlei leányjáték

Végül zárjuk bemutatónkat az ország több vidékén bizonyára ismert, a szeremlei lány-társadalomban azonban mindenek fölött kicsi kortól kezdve igen kedvelt játékdallal:

Körben állanak a lányok, mindegyik előtt a körben ugyancsak arccal befelé guggol egy másik: a »kakas«. Egy pedig a kört kívül kerüli.

A dal két verse után a kívül kerülő lány megáll és akinél a dal befejezésére érte, kéri:

- Hogy a kakas, néni?
- Száz garas, — válaszol amaz.
- Hát a tyuk?

- Az is ugy.
- Hát a jérce?
- Én a jércét nem adom,
Inkább viszem dibigőre-dobogóra,
Mégsem adom alább.
- Hányat fussunk komámasszony?

Ahányat amaz mond, annyit szaladnak körben, de egymással szemben; aki hamarabb visszaér, az áll be a komámasszony helyére.

*

A Délvidék etnikailag is igen változatos, nem csoda tehát, ha ethnográfiailag is gazdag anyagot találunk rajta. Az a reménységünk, hogy lesz alkalmunk bemutatni a Délvidék népi kincseiből a bácskai régi magyar település-törödékek, a nagykun falvak, a székely telepek, a baranyai őslakosság, sőt a nemzetiségek gyermekjátékait is.

Dr. Tóth Kálmán.

♦♦♦♦♦♦♦♦

DRÁGA FÖLD

*Csak a tudata a tiéd, hogy
Im itt virul a drága föld.
Kápra adalék, koldusbothoz.
Hogy magadat még meg ne öld.*

*Csak a gyönyöre a tiéd, hogy
Öltöztessd hunyó lelkedet
Legyen mi lénylik a sirbolthoz
hova leteszik tetemed.*

*Csak a lelkeddel járhatsz még itt
Hol e föld a Szellem-vendégit
Traktálja szépséggel tele.*

*De tüz-borából másnak csorgat,
Kenyértelen állad fölkhaphat.
Szépségébe pusztulhatsz bele!*

Bodóhegyi Lajos

FELESÉGEMNEK

*Nem is tudom, mi vonzott közeledbe,
legyőzhetetlen erő és varázs,
amely ott szunnyad mérhetetlen mélyen
a lélek alján, mint izzó parázs.
boldog Szabadka küldött s mint királynő,
elhozta mind a drága kincseket:
a szív, a lélek olthatatlan lángját
és érintetlen, tiszta testedet.*

*Más gonddal óvna, gunnyal, tilalommal,
ha rajtad égnék a férfi-szemek.
én bizalommal nézek rád s azt mondom:
légy jó s maradj erős, amíg lehet,
mert egyszer ugyanis válaszuthoz érünk,
megváltozik körülted a világ,
Magdolna vére lángol fel a nyárban
s kibírhatalatlan lesz a szomjuság.*

*Mennél, de tart a megszokás hatalma
vagy mondjuk így: talán a becsület,
amely miként őrangyalod, szelíden
megállít s ellenkezned sem lehet.
így válik gyógyult sebbé a magányom,
így oldódik fel a remete-csend.
mint felfős éj után a hívő hainal,
ha triss erőért: új napért eseng.*

*De ez az érzés már nem lesz a régi,
jövendőnk sorsát tartó biztos hid.
amely szilárdan áll s az élet zailó
örvényein mindenkor átsegít
s huzhat a mélység, vágódhatsz*

|a holdhoz,

*a véred is hiába zengene,
hogy elengedjük egymás kezét egyszer:
ahhoz talán meghalunk kellene.*

Méri Sándor.

Képzőművészet

Csávosi Sándor

Vidékünkön a képzőművész sorsa talán mostohább az íróénál is. Az elmúlt húsz év alatt, szellemi életünk kibontakozása idején, az irodalom közvetlenebb kapcsolatot talált az itteni néphez, mint bármikor azelőtt. Az irodalomról úgy beszéltek, mint a magyar kultúra fenntartójáról. Hogy a képzőművészetnek is hasonló szerepet kellett volna játszani, arra senki sem gondolt. A képen — nálunk — csak a téma tudott a táj nyelvében beszélni: színben, formában, festői felfogásban csaknem minden esetben e

várnak többet, mint dekoratív hatást, azt hogy egy polgári lakás hangulatát harmonikusabbá tegye. Kétségtelen, hogy a művésznek ezt a parlagi álláspontot nem kellett volna tudomásul vennie. Más vidéken nem is törődött volna vele a művész. De a Bácskában kellett élnie, ahol senkitől sem kaphatott munkája elismerést, ahol nem volt a közönségtől független kritika, amely igazolta volna a művész munkáját. Ki volt szolgáltatva az elmaradott közönség iskolás ízlésének és ha elismerést akart, azt kellett

=====
Csávosi Sándor:

Aratás (olaj)

=====

vidéktől távolosó területen keresett példát a művész. Ezért nem beszélhetünk ma sem sajátos levegőjű, táji színekben feloldódó bácskai képzőművészetről. Művészeinkből hiányzott a táji dialektika.

Az esprit locale kialakulását a képzőművészetben, az a közöny gátolta, amely közönségünk igénytelenségéből fakadt. A képtől itt talán még ma sem

festenie és úgy, ahogyan a vevő megálmodta.

Ezeknek a mostoha viszonyoknak a hatásait érezzük Csávosi Sándor képein is, aki pedig az idősebb művészek legjobbjaiból való. Amikor az ő nemzedéke fejlődése legelején volt, kitért az első világháború, s utána jöttek a kisebbségi élet nehéz évei. Amíg az írónak mégis né-

mi teret adott a Kalangya és a néhány napilap, a képzőművészekkel senki sem törődött. Talán mindössze két-három esetben volt együttes kiállításuk a huszonhárom év alatt. Ez a körülmény aztán mindent megmagyaráz! S most képzőművészetünk felértékelésénél, ezt a körülményt nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Csávosi Sándor művészetében hiába keresünk egy meghatározott irányt. Ő kötetlen természet s így szerencsésen kivonta magát az induláskor még mindig uralkodó müncheni iskola hatása alól, s bár sok képen fedezzük fel az impresz-

esetkezelés, s a téma komorsága valami idilli hangulatban oldódik fel.

Néhány képen pedig egészen esodálatos és kialakult festő-egyéniségre valló mozgalmasságot figyelhetünk meg. Ritmus van ezeken a képein, amit a rajz fölényes odavetettsége, s a színek játékos vibrációja okoz. Ezt a könnyedséget, ezt a fölényt kétségtelenül nem egy belső biztonság adja meg Csávosinak, ez már a délszláv tengerparti piktorok hatása, akiktől nagyvonalúságot, eleven színkeverést tanult. Közvetlen példát másutt nem is igen látott. A délvideki magyar festőnek, ha anyagi helyzete megenged-

=====
 Csávosi Sándor :

Nyárfák ősszel
 (olaj)

=====

zionizmus nyomait, mégsem mondhatjuk, hogy kizárólag ennek az iránynak híve. Az ő képein a színek dominálnak. Dobrovits Péter szerint a Délvidéken ő a legjobb kolorista. Nem tiszta színekkel dolgozik, mégsem érezzük a tónusbeli átmenetet, ami pedig komoly, kiforrott művészeknél is oly gyakori. Csávosi Sándor palettáján élénk, derűs színek vannak, s ezek a színek megfelelnek a művész temperamentumának. Még akkor is, ha a téma súlyos mondanivalót rejt magába, könnyeddé, kedvessé teszik a színek, a bátor, csaknem szabados

te, ez volt az iskolája: a tengerpart, ahova nemcsak Jugoszlávia legjobb festői jártak el, de Európa minden részéből jöttek művészek. Pedig kicsoda ellentét tájban, levegőben, színekben! Míg Juhász Árpád Corot-t követte a bácskai táj színösszetételében, az utána következők pedig a szolnoki iskolát, addig Dalmáciában sűrűbb levegőt, harsogó színeket és szűkebb láthatárt találtak művészeink.

Csávosi Sándorra azonban, éppúgy, mint többi Dalmáciát járt társára: Balázsra, Husvétra, felszabadítólag hatott a mozgalmas idegen környezet. Bátrabb

lett, s mintegy távlatot kapott a Bácskához.

Mindez persze nem volt elegendő ahhoz, hogy ez a vérbeli művész, akinek hívatottságát annyi részletmegoldás bizonyítja, kialakította volna magában azt a szilárd magatartást, amely bizvást a legjobb magyar festők közé emelhetne volna. A művészet-szeretethez elmélyülésnek kellett volna tapadnia, de ehhez Csávosinak nem volt ideje, s mondjuk

Csávos Sándor: **Zineák** (olaj)

meg: bátorsága sem. Az élet, a kenyereset más oldalon kötötte le ereje nagy részét. A polgári életformát kellett volna feladnia és vállalni azt a másikat, azt a bizonytalan és az éhkoppal barátkozó sorsot, amely itt a művészre várt. Ő a művészetet bizonyosan élete céljának tekintette, de nem tudott érte elég munkával áldozni. Fejlődése így lassúbb, vontatottabb lett és az a másfélszáz kép, ami élete eredményének tekinthető — bár egyforma rangot biztosít neki a délvidéki képzőművészek idősebb nemzedékében — nem az, amit Csávosai tehetségére szerencsés körülmények között kibontakozhatott volna.

Ez a másfélszáz képe Csávosai Sándornak egy témában és érzelmi tartalomban gazdag és igen változatos művészlelek életműve. Legszívesebben a csendélet felé fordul érdeklődése, mert lírai természetének ez felel meg leginkább. Cineák, bazsarózsák, tulipánok, napraforgók pompáznak képein olajban és akvarellben egyaránt. Felfogása akadémikus: nem akar mást, mint a virágot úgy megfesteni, hogy az az élet illúzióját keltsa a szemlélőben. S mégis valami halk férfilíra vonul át minden képén, még kedvelt nyárfáin is, amelyek inkább a csendélet, mint a táj varázsát fonják köréik.

Tájképein a nyugalom, a csendes derű érvényesül, az ég színeket a játékos vidám fehér felhők fogják össze egységes hangulatba. A kép maga idillikus. Legények és lányok vasárnapi pihenőjét látjuk, vagy a fák között csendesen meghúzódó parasztyitűllőt, mindez arra vall, hogy Csávosai Sándor úgy érzi, a táj nem mond eleget egymagában. Ez a mindenáron való kifejezőhajlam azonban mindig a realitások határai között marad. Farkas Béla líráját már csak szimbólumokban tudta kifejezni, Csávosai Sándor idillekben.

Mindent egybevetve, Csávosai Sándor komoly értéke képzőművészetünknek. Befejezett egyéniség, s azokon a képein, amelyeket ezután fest majd, már nem látjuk a fejlődés töréseit. Amit eddig elért, azon bizonyosan nem fog túllépni már, de ha csak azt tartja meg, ami eddig művészetét jelentette, akkor is szép eredményeket várhatunk még tőle.

Csávosai Sándornak mindössze egy önálló gyűjteményes kiállítása volt eddig. Biztosra vesszük, hogy a megváltozott viszonyok között a délvidéki közönség szívesen látta tőle még egy reprezentatív kiállítást. Képei bizonyosan tetszést aratnának és elnyernék a közönség szeretetét, számunkra is igazolás és egyben megnyugtató lenne, mert Csávosai vérbeli művész és ezt a szeretetet méltán megérdemli.

Papharkai Dénes.

Könyvek

»Herczeg Ferenc«

A nagy író nyolcvanadik születésnapja alkalmából szerkesztette Korniss Gyula.

Uj Idők Irodalmi Intézet r. t. kiadása, Budapest, 1943

Herczeg Ferencet a Délvidék ajándékozta az országnak, sőt tul az ország történelmi hátárain az egész világon élő egyetemes magyarságnak. S bár Herczeg nagyon korán elhagyta a Délvidék területét és az ország fővárosában telepedett le, mégis műveiben és életében is hűséges maradt a Délvidékhez, ahhoz a szellemhez, amelyet ez a táj kora ifjúságában ajándékozott neki. Nyolcvan esztendőig kevés magyar író ér meg s még kevesebb él meg teljes szellemi frissességben, de legkevesebb úgy, hogy élete nyolcvanadik évében is megőrizze teljes alkotóképességét és az egész ország megbecsülését. Mert Herczeg ezt is megőrizte, sőt elmondhatjuk, hogy műveit és őt magát is mindig jobban kiérlelte a muló idő s mindinkább gránitkeménységűvé és ellenállóvá tette. Ez pedig azt jelenti, hogy nemcsak műveiben tudott maradandót alkotni, nemcsak műveiben tudott friss maradni, hanem egyéni életében is mind magasabbra tudott emelkedni, életkölcösségében elmélyülni és egyre elmélyedőbb szeretettel szemlélni a körülötte kavargó és a gyűlöletben egyre jobban tobzódó világot. Ennek pedig nemcsak irodalmi műveiben, hanem egyéni életében is bizonyosságot tudta adni; ma már azok is megértik és értékelik életművét és egyéniségét, akik azelőtt talán szembenállottak vele és a napi vagy irodalompolitika harcaiban a másik táborban állónak vélték. A század eleje ép azért nem is tudott elfogulatlan bírálatot mondani róla vagy személyéről, mert Herczeg nemcsak az irodalompolitikában de a napipolitikában is résztvevő és bizony évtizedeknek kellett elmúlniok, amíg jobb és halotadalon egyképen lehet értékelni Herczeg Ferencet, életművét, alkotásait és egyéniségét.

A sors majd egy negyed századig fizikailag elzárta Herczeg Ferencet a Délvidéktől, sőt szülőföldjétől még ma is elzárja. De ez a negyedszázad sem tudta a lelki kapcsolatokat elszakítani közötté és a Délvidék között, bár ez a negyedszázad sok tekintetben nagyon megváltoztatta a Délvidék arculatát: redőit mélyebbé, pillantását komorabbá tette. Ezt Herczeg Ferenc is jól tudja s életbölcösségére, tisztá látására jellemző, hogy mindezt ő maga korábbi műveivel kapcsolatban is leszögezte: tudja, hogy a mai Bácska már nem azonos a hajdani békebeli Bácskával, a milleniumi esztendőök himpora ép úgy lehullott a magyar középosztály lelkeről, mint ahogy a délibáb is eltűnik a nyári égről ha megjön az ősi zord

idő. A fiatal Herczeg Ferenc műveit, a gondtalan Bácska középosztályának leírását sokszor támadták Herczeg irodalmi vagy politikai ellenfelei, mostani kritikuskai azonban már azt is látják, hogy Herczeg már akkor sem helyeselte feltétel nélkül ezt a világot, amikor könnyed tollal megírta könnyelmű alakjait, már akkor meg volt kedvesen dorgáló szava hozzá, ha nem is támadta úgy, hogy elriaszsa büneitől és saját magától is. Korniss Gyula Herczeg életművéről ír elmélvedő és remekbe faragott tanulmányt, de tudja, hogy még ez is kevés Herczeg egész övréhez és ezért a munkatársak legjobbjjait szólatlatja meg s világitattja meg velük Herczeg egyéniségét és műveit. Herczeg Ferencben az életerő és a felsőbbrendű szellem nyilvánult meg, a *Bios* és a *Logos* és a kettő egyesülése hozta létre a teljes életművet, amely az író hat évtizedes írói munkája és nyolcvan életéve alatt kialakult. S ennek az életnek egyik legnagyobb értéke és eredménye, hogy ezt a férfit a korán elért dicsőség és népszerűség sem tette gögőssé vagy önteltté; ellenkezőleg, minél nagyobbak voltak alkotásai, minél jobban megnövekedett népszerűsége, annál inkább növekedett benne a bölcsesség szerénysége. annál tisztábban látta a földi dicsőség hű és hiábavaló voltát s ha becsúgya növekedett, ez csak a továbbéjlődés és szellemi gazdagodás irányában nőtt, így növekedett magondia és így vált egyre erősebbé benne az író teremtő, alkotó kedve. Herczeg Ferenc így maradt meg nyolcvan éves korában is alkotó kedvőben fiatal írónak s így látja teljesen tisztán fiatalkori alkotásainak pozitív és relativ értékeit, így tudja helyesen értékelni saját magát és életművét. Irodalmi ízlése, amely már egész fiatal korában tisztán nyilatkozott meg, ma is érintetlenül él s így érthető, hogy a személyi ünneplést ma is ép úgy elkerüli, mint ahogy ízlése és férfias szemérmertessége sohasem engedte meg ezt.

Schöpfung Aladár Herczeg Ferenc elbeszéléseiről ír tanulmányt. Herczeg novelláival indult el írói pályáján, a kiegyezés utáni új Magyarország új hangját jelentette. Az elvárásiasodó asszimilált társadalom kifejezési formát keresett az irodalomban s ezt hozta a kilencvenes évek elején Herczeg. Schöpfung mesteri jellemzést ad ezekről a novellákról, de mesteri jellemzést a korról is, amelyben ezek a novellák születtek és döntő sikert arattak. Schöpfung szerint művészeti szempontból is tiszta és ragyogó alkotásokat jelentenek novellái, amelyekben már felfedezhetni a színíróit. Tóth László Herczeg társadalmi regényeit jellemzi s leszögezi, hogy regényeiben nem akarta megreformálni a társadalmat, sem felforgatni, sem megmerevíteni nem kívánta,

de az író legmagasabbrendű ítélkezését gyakorolta fölötté, tükröt tartott eléje, melyben ez a társadalom tisztán láthatta vonásait. Tóth László a sokat ócsárolt Gyurkovics fiuknak is elégtételt szolgáltat tanulmányában.

Brisits Frigyes Herczeg történelmi regé-nyeiről ír tanulmányt s azok fejlődését rajzolja meg, míg Herczeg Ferenc eljut a történelemszenvelélet legmagasabb fokára: értékeszmények hívőjévé és hirdetőjévé lesz. *Voinovich* Géza Herczeg színműveiről ír. Amit Herczeg adott, mindig irodalom volt s drámái külön fejezetet jelentenek a magyar dráma és a magyar színpad történetében. *Márai* Sándor a nagy író tanulmányainak szentel külön esszét s leszögezi, hogy ezekben a tanulmányokban a történetíró kutató, az olvasó gyönyörűséget talál. *Szabó* Lőrinc Herczeg meséiről ír. Bár kevés mesét írt Herczeg, de e mesék megragadó találkozásai a realizmusnak és a képzelgetnek. Cs. *Szabó* László Herczeg Ferenc állandóságáról ír tanulmányt. Herczeget diákkorában szélső jobbon látta s ma — bármilyen komikusan hangozzék is — »baloldali« irónak számít. Pedig ő maradt, aki volt, magasabb szellemi szempontból került át ellenzéki oldalra. *Azországos író»* helyét, az ő békebeli helyét ma egy szenvedélyes szító tölthetné be, ő volna a mai középosztály írója a »kegyenc«. Ép Herczeg értékének állandóságát és szilárdságát bizonyítja helyének ez a látszólagos megváltozása. *Bethlen* István gróf Herczeget a politikust és a publicistát mutatja be s életének két korszakát, az első világháború előttit és utánit rajzolja meg, kiemelve a Revizíós Ligában 1927 óta (akkor választottak elnökké) végzett nagy munkásságát. *Balogh* Jenő a Magyar Tudományos Akadémia, *Kéky* Lajos a Kisfaludy Társaság és Herczeg viszonyát írja meg. *Csathó* Kálmán azokról a színészekről ír, akik Herczeg-szerepeket játszottak. *Halasy* Nagy József Herczeg életbölcsességéről ír kiváló és minden mondatában pontos megállapításokat tartalmazó tanulmányt. *Galamb* Sándor Herczeg kritikáit mutatja be *Fekete* István az állatokat kedvelő Herczegről ír és ad ezzel is igen emberi és mély jellemképet a nagy íróról.

Fitz József igen gondos és részletes bibliográfiát ad Herczeg Ferenc megjelent műveiről, az író övrjét műfajonként csoportosítva. Ez a könyvészet minden bizonytalán igen hasznos utmutató lesz az irodalomtörténészek részére, de a laikus olvasó is sok érdekes adatra bukkan benne.

A kötetnek méltó és nagy értékét ad az a sajátkezűleg írt és facsimilében közölt köszöntő, amelyet Vitéz Nagybányai Horthy Miklós, a legelső magyar ember írt az írófejedelem nyolcvanadik születésnapja alkalmából. Végül meg kell említeni a kötet gazdag képanyagát, amely a nagy író életének egyes mozzanatait tárja elénk.

A tudós szerkesztő valóban elismerésméltó munkát végzett a pompás kötet összeállításával s teljes képet nyújt a nyolcvanéves Herczeg Ferenc életművéről.

Csuka Zoltán.

Dr. Kemény Gábor:

Egy magyar kulturpedagógus,

Nagy László életműve.

(A Nagy László Könyvtár 9. száma, Budapest, 1943.)

A pedagógiai munkák szürke almakkal, szűk látókörükkel, fontoskodó pedantériájukkal megóvják az olvasót attól, hogy kézbe vegye őket. Ha aztán akad olyan könyv, amely *nem azonos*, fel kell hívni rá a figyelmet: olvasható, sőt olvasandó. Ilyen Kemény Gábor könyve. Nem szorosan vett pedagógiai mű, nem életrajz, hanem egy alkotó szellem története, a magyar kultúra fejlődésének egy érdekes fejezete. Apácai — Eötvös — Schöneller István — Nagy László jelölik a vonalát. Nagy László a magyar kultúrát a gyermektanulmányozáson át szolgálta, a magyarság, európaiság, az emberiség, a gyermek és benne a felnőtt problémáit kutatta, a részletekben mindig szeme előtt tartva a szintetikus egészet. Mialatt új utat tört a kutatásban, az alkotások egész sorát hozta létre vagy sugalmazta. A Gyermektanulmányi Társaság, a Gyermektanulmányi Múzeum, az Anyák Iskolája, a Szülők Szövetsége, az Új Iskola — alkotásainak csúcspontjai.

Külföldön felfigyeltek rá. Itthon a viszonyok és a közszellem nem volt s még ma sem elég tisztult ahhoz, hogy kellő súlya szerint értékelje. Hiszen munkásságának zöme az első világháborút előző és követő szellemi kilengések idejére esik. »Milyen fájó ellenmondás, — állapítja meg Kemény Gábor az Apácai-Nagy László sorsáról emlékezve — hogy ilyen nagy szellemek munkája nem látszik meg eléggé a magyar közéletben.« De éppen ebben rejlik a magyar tragédia, nem a tatárban, törökben és osztrákban. Hasonló, sőt nagyobb viharokat és elnyomást más népek is átéltek. Ellenben »ezerszer Messiások a magyar Messiások. Ezerszer is meghalnak s üdve nincs a keresztnek, mert semmit se tehettek.« A hálás utókor — halvány kárpótlásul — csupán igazságot szolgáltat nekik. Kemény Gábor könyve nemcsak az elméleti igazságszolgáltatást akarja, többre tör: Nagy László eszméit elvetni széles köztudatban, hogy kicsirázzanak és teremjenek.

Nánay Béla.

Bartalis János: A mezők áldása

A költő összes versei — Révai kiadása,
Budapest, 1943

Szinte csodálatos, hogy a század két világháborúja, a sátnai gyűlölet két ég- és földrengető összecsapása között ezek az egyszerű és tiszta versek megszülethettek. Bartalis János első verseskötvény 1926-ban jelent meg, az erdélyi Kosályon írta első verseit, kisebbségi sorsban s akkortól kezdve mindmáig egyedülálló jelensége a magyar költészetnek. Szabadverseket ír, de ezek a szabad versek nem az expresszionista hevület megnyilatkozásai, ezek a versek könnny születtek a tiszta és szabad természetben s muzsikájuk csergedező, mint a kristálytisza pataké, képei, sorai egyszerűek, mint a mezei virág s Bartalis költészetének nagy szimfoniájában már az első ütem azt az alaptónust üti meg, amely jellemző lesz egész költészetére mindmáig. Valami derűs és tiszta életbölcsesség lengi át minden sorát, végtelen emberszeretet, amely az evangéliumból meríti legmélyebb tanulságait. Verseinek szabadsága inkább a bibliai vessorainak széles ömlésére emlékeztet, szabadon hullámanak, lüktetnek ezek a sorok és mégis valami szimfonikus és egészen elvont ritmus árad belőlük. Egyik versében megvallja, hogy már fiatal korában elfogta a kétely, de ez a kételkedés nem dülta fel a lelkét, sőt ellenkezőleg az életbölcsesség derűs magasságaiba vezette. Füvek, fák, virágok és állatok között vigasztalódott az emberi gonoszságokért és az evangéliumi igazságokban nyugodott meg. Bartalis »szánt, kapál, szeke-rezik« fűr és farag és a falusi munka ritmusa nyugtatja el a kételkedés fájdalmait s önti szét verseiben ezt a mélyről fakadó örök ritmust, amelynek dongsza ép úgy hasonlít a méhek örök muzsikájához, mint a szférák titokzatos zenéjéhez. A csend motívuma nem egy versében tér vissza s ez a csendesség »őszifény-szerűség, megnyugvás« adja költészetének egyik alaptónusát. Átesik az első világháború borzalmain s látja, hogy az utána elkövetkezett álbéke tulajdonképpen csak félelmetes készülődés a sokkal hatalmasabb tömegirtásra, az azóta bekövetkezett »totális háborúra«. látja a béke igazságtalanságait, nemzete mélyre hullását, de bármennyire tisztán lát is, pillantása mindig derűs marad és bizakodó, mert hisz a mindennek felett álló Jóban, amely végül is meghozza a Megváltást. A sors-szerűség ott komorlik minden vessorában s a leg-egetyszerűbb sorokból bukkan ki a legsötétebb jöcsát. A Rétkaszálás c. versében írja: »Már hallom a kaszafenést. Mögöttünk közeledően hullnak a rendek. S mi állunk a földbegyöke-rezetten«. Szinte a mindennapok szürke nyelvén szól s mégis vessoraj szárnyat és belső ritmust kapnak, nem prózát mond, hanem a legtisztább, legelvontabb verset, a legmélyebb muzsikát énekel. Csak egy-két versében próbálkozik a rimmal, de nem tudja megközelíteni, idegen marad tőle a kötött forma, a tagolt ritmus, a rim.

Egyik versében az irodalom Robinzonjának nevezi magát s valóban az, a költészet egyik magányos kis szigetén él, önmagában, számkivetve, egyedül, örök magányra ítélve. De szívesen vállalja ezt a magányt, mert ez megnyugvást és csendet jelent a számára, azt a csendet, amely a legmélyebb muzsikával áldott s amelyben a derűt a végtelen égboltozat adja. Ez a kötete élete egész művét foglalja össze s ebből a műből egyszerűség és tiszta-ság árad s legkülönösebb csodája az, hogy minden egyszerűsége ellenére nem válik monotonná. Ezt pedig naív, szinte gyermeki költészetének köszönheti.

Bartalis költészete nem csinált iskolát és utánzója sem lehet senki. A szabad verset általában lendülete, képei, a mondatok szárnyalása emeli fel a próza földszintjéről, Bartalis szabad verseit pedig biblikus egyszerűsége, tisztsága és harmatossága. Vigasztaló ezeket a verseket korunkban olvasni, mert annak ígéretét jelentik, hogy végezetül az emberiséget is csak a megtisztulás és az egyszerű jó-sághoz való visszatérés emelheti fel abból a szakadékból, amelybe hullott. Ennek bizonyossága Bartalis János két világháború közötti költés-zete.

Csuka Zoltán.

Csorba Győző: A hid panasza

Janus Pannonius Társaság, 1943.

A nappalok még melegek, de az esték már hűvösek, ősziések. Ilyenkor már gyakran magára marad az ember, eltöpreng földi létünk időtlen problémáin: születés, élet, halál.. Ugy peregnék a szavak, mint a levelek, a szél befújja őket a nyitott ablakon s a szemünk megakad rajtuk, hosszan, tűnődve. Utat keresnél a titkukhoz, világosságát a megértésükhöz, választ sok miérett. Vagy menekülni akarsz előlük? Végy elő könyvet és szóra-kozz. Igen ám, de a könyv, amelyet leemlélt a polcról, nem könnyű, szórakoztató olvas-mány, hanem komoly gondolatokat hordozó verseskötet: A hid panasza. Még csak az ele-jén tartasz, de máris érzed, hogy a hid itt tulajdonképpen jelkép s a gondolatok lenn ör-vénylenek a hid alatt, a mélyben. Néha szár-nyat kapnak s mint valami csodálatos, nyug-talan madár, felröppennek a hid fölé, a magas-ba. Hogy milyen Csorba Győzőnek, az ófran-cia Helinant fordítójának második kötete: ne-héz lenne kielégítő, határozott választ adni. Mert ha a gondolatok értékét állítjuk mérté-kül: tartalmas, mély, magvas. De ha a forma zengzetességet és dallamossága szempontjából vizsgáljuk: már gyengébb. Szinte önként adódik, ha a kettőt közös színvonalra tudja hozni, legismertebb költőink közé emelkedik s olyan hidon fog járni, amely végül is meg-érdemelt, szebb partok felé vezet.

Mérei Sándor.

Francis Carco: Szerelmem Páris.

Vas István fordítása.

(Dr. Vajna és Bokor kiadása, Budapest, 1943.)

Kelt a könyv Nizzában, 1940 augusztusában, mikor a nagypénteki csüggedés ült meg lelkünket, hogy kialakult a fény, s elbukott a kalekagathia: a szép és az emberi Ebben a hangulatban fogja el Carcot a *hovvágy Páris után* (ez a könyv francia címe), pontosabban Páris egyetlen háztömbje után, a Szajna balpartján, a Sorbonne, a Saint Étienne du Mont, a Pantheon és a Val-de-Grâce körül. »Itt váltogatták egymást a legnagyobb költők a századok során a szellem strázsáiban»: a züllött Villon, a hányatott életű Bertrand, az örült Nerval, az embergyűlölő Baudelaire, a korhely Verlaine, a csavargó és lázadó Rimbaud, a tréfagyártó Apollinaire. Majd mind beteg, szenvedő lélek, kiken a derék polgár megbotránkozik. A botránkozás a derék polgár alapvonása, hiszen már az Emberfián megbotránkozott, hogy vámszedőkkel, halászokkal eszik és iszik. Azonban e rendhagyó lelkek »az ember és az emberi érzelmek színvonalán állnak. Nekik és a hozzájuk hasonlóknak köszönheti Páris hangulatának, szellemi dimenziójának, stílusának és jellemének jórészét.«

Életük és szellemük boncolása közben elénk vetíti Carco egész Párist az idő folyamán keresztül. Azt a Párist, amelyet csak az ismer, aki neki adta az életet. Felvonulnak a gonosztevők, csavargók, a társadalom mélyvízének félelmetes szörnyetegei, rongyszedők, vándoriparosok, kofák, félvilági nők; régi vesztőhelyek és frói kávéházak; az utca állatai, galambok, elveszett kutyák, macskák. Elénk villantja Carco a derék polgárasszonyok közönségességét, a párisi szeretetreméltóságát (»mindig öröm vele összekérülni«), az utca ösztönös nagylelkűségét, gyöngédségét az állatokhoz. »Párisban a kölcsönös segítősé nagyobb, mint bárhol egyebütt.« A fantomokra, a fantasztikus képek sorára a francia l'esprit ragyogása hull reflektor fényül; idézett verssorok, strófák szolgálnak kísérő zenél... Ismerni kell a francia irodalmat, Páris térképével kell olvasni a könyvet.

Nánay Béla.

Freud: A lélekelemzés legújabb eredményei.

Dr. Lengyel József fordítása.

(Ampelos könyvek 1. száma, Debrecen, 1943.)

Ellentétül az illuziót gyilkoló valósággal, vagy éppen a céljaira, elspiritualizálás öntötte el tudományos és közírodalmunkat. A finom szókötös leple alatt értelmetlen, fonák, döbbenetes, sőt gonosz dolgokat csempészett tudatunkba, megbarátkoztatott velük, erényekké színezte át őket. Az elspiritualizálás természet-szerűen a pszichológiát sodorta legkönnyebben magával; részben a felszínre dobott — mint új felfedezést — avult hiteket és vélekedéseket, részben elvetett mindent, ami a ködösítő módszer útjában állt. Első sorban Freudot, a nagy leleplezőt. Úgy remélte, hogy kitörli a pszichológiából. Freud könyvében finom iróniával védi magát az ilyes támadások ellen. De saját hiveivel szemben is, hiszen az ő félremagyarázásai, túlzásai szolgáltattak felületet a támadásra. Freud azonban, a tudós kötelező öszinteségével, bírálja is saját magát, helyre igazítja tévedéseit. Rámutat a pszioanalízis hiányaira, kijelöli határait. Nem csodaszor; a pszichózisokhoz például nem tud hozzáférni. Egy a sok kezelési eljárás között, legjobb esetben primus inter pares. Eredeti célját, a gyógyítást azonban túlhaladta. Ma már »az igazságtartalmában« áll az értéke, és ama felvilágosításokban »melveket az ember legkülönbözőbb tevékenységei közt feltár.« A könyv ki is fejté álláspontját a vallásról, marxizmusról, egy nem tudományos világnézetéről. Félrehárítja korunk szerénytelen ellenvetését, hogy a tudományos világnézet éppen olyan nyomoruságos, mint vizsgálatlan, s nincs tekintettel az emberi szellem igényeire és az emberi lélek szükségleteire.« Viszont megállapítja, hogy a pszichoanalízis nem alkalmas új világnézet kialakítására.

Önvizsgálat e munka, de amint kifejti az álomtan revízióját, az álom és okkultizmus, a pszichoanalízis és világnézet, a pszichoanalízis és individualpszichológia viszonyát, a lelki személyiség felbontását, a szorongást és ösz-tönéletet, a nőiséget, a pszichoanalízisnek a szellemtudományokra és a pedagógiában való alkalmazását — eredményösszefoglalássá és tájékoztatóvá válik — azok számára, aki régebbi eredményeit már ismerik.

Nánay Béla.

A Kalangya hirei

Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács kiadásában most jelent meg a Székelyföldi Művészeti Év rendkívül izléses kiállítású műsora, amely a székelyföldi városokban 1943 szeptemberétől 1944 júniusáig tartandó előadások, kiállítások, hangversenyek stb teljes programját közli. Az első Művészeti Hetet Szent István évében, Szekesfeherváron rendezték s akkor az ország legkiválóbb írói, előadói és művészei utaztak az ősi koronázó városba, hogy tehetségük legjavát bemutassák a művészet iránt érdeklődő közönségnek. Művészeti Hetek voltak azóta Győrött, Nyiregyházán, Pécsen, Kassán, Ungváron, Komáromban és Kolozsvárott, most pedig a Székelyföldön egész esztendőt szánnak arra, hogy Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy és Csikszereda tehát az egész Székelyföld megismerje a mai magyar művészet és irodalom legjavát. A Székelyföldi Művészeti Évnek ezenfelül nemzeti hivatása is van. A magyar föld legtávolabbi tájainak írói, művészei és előadói fognak itt kezdetet a keleti magyar végvár népével, hogy vállalt munkával erősítsék a magyar szellemet.

A Kalangya büszke örömmel jelenti olvasóinak, hogy a Székelyföldi Művészeti Év keretében a *Szenteleky Kornél Irodalmi Társaság* is helyet kapott. A Délvidék írói november 8-án Marosvásárhelyen, 10-én Székelyudvarhelyen, 11-én Csikszeredán, 12-én pedig Sepsiszentgyörgyön mutatják be műveiket a Székelyföld közönségének. Az írók csoportját dr Deák Leó Bács Bodrog vármegye főispánja, a Szenteleky Társaság társelnöke, a délvidéki magyar irodalom régi pártfogója vezeti s mondja a bevezető beszédet a székelyföldi városokban. *Csuka* Zoltán a délvidéki magyar irodalomról tart előadást. *Dudás* Kálmán és *Fekete* Lajos verseiből szavalnak, *Czirák* Imre és *Majtényi* Mihály elbeszéléseiből olvasnak fel, *Garay* Béla szabadkai színművész délvidéki költők verseiből szaval, *Kiss* Lajos dr pedig a délvidéki magyar népdalokról tart előadást. *Kiss* Lajos népdalgyűjtéséből az egyes városokban elsőrangú énekművészek mutatnak be dalokat.

A székelyföldi körut egyik kedves érdekessége lesz, hogy Marosvásárhelyen Molter Károly, a nagynevű erdélyi író, a Kemény Zsigmond Társaság tagja üdvözli a délvidéki írókat. Moltert egyébként a Délvidék is a magáénak vallja, a Szenteleky Társaság is rendszeres tagjai sorába választotta, hiszen újverbászi származású és Tibold Márton c. regényében örök emléket állított a bácskai tájnak és szülőfalujának, Újverbásznak.

A Művészeti Év műsora részletesen ismerteti a Szenteleky Társaságot, annak vezetőségét és a délvidéki magyar írókat is.

Ugyancsak nagyjelentőségű irodalmi est lesz november 14-én Szegeden is. A Dugonics Társaság meghívására a Szenteleky Társaság tagjainak egy másik csoportja utazik Szegedre s műveiből olvas fel. A csoportot az eddigi tervek szerint dr *Draskóczy* Ede a Társaság társelnöke vezeti s tart bevezető előadást, *Hődásghy* Béla verseiből olvas, *Herceg* János és *Berényi* János egy-egy elbeszélésüket mutatják be a szegedi közönségnek. A szegedi közönség egyébként már ismeri a délvidéki magyar írók egy részét, mert 1937-ben az akkori jugoszláviai magyar írók magyarhonit körutja alkalmával Szeged városa lelkes fogadtatásban és ünneplésben részesítette a dr Várady Imre szenátor, a nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesület vezetésével bemutatkozó délvidéki írókat.

A Szenteleky Társaság az őszi folyamán Újvidéken és Baján rendez irodalmi illetve felolvasó estet, amelynek keretében székfoglaló beszédek is hangzanak el. Ugyancsak felolvasó ülésünk lesz Óbecsén. Reméljük, hogy ezekre az irodalmi estekre, illetve felolvasó ülésekre még karácsony előtt sor kerül.

Ugyancsak nagy örömmel jelentjük, hogy *Majtényi* Mihály »Császár csatornája« c. regénye, amely *Kiss* József, a Ferenc csatorna építőjének regényes élettörténetét dolgozza fel, már sajtó alatt van és hamarosan megjelenik. Még az idei évben sajtó alá kerül és a Szenteleky Társaság kiadásában megjelenik *Lévay* Endre »Dél kapujában« c. tanulmánykötete, amely bácskai magyar falvak és népük életét mutatja be a tudomány tárgyilagosságával s a néphez hűséges író szeretetével. A kötetben sok művészi fényképfelvétel is lesz.

A HERCZEG FERENC JUBILARIS ÉV
ÜNNEPI KIADVANYAI

HERCZEG FERENC MŰVEINEK GYŰJTEMÉNYES KIADÁSA

Nyolcvan mű, közel 12.000 oldalon, famentes biblianyomó papíron, amatőrjellegű művészi kötésben, tíz hatalmas kötetben, a Herczeg Ferenc Emlékkönyvvel együttesen 540 P

HERCZEG FERENC EMLÉKKÖNYV

Szerkesztette: Kornis Gyula

A magyar írók, tudósok, államférfiak legkiválóbbjainak tanulmányai. Közel 500 oldal, albumalakban, 100 műnyomó papírra nyomtatott képtáblával, művészi kötésben 54 pengő

Bibliofil-számozott kiadások

Magdaléna
két élete

Bathhány Gyula
rajzaival

Sziriusz

Hincz Gyula
rajzaival

Tűz
a pusztában

Szalay Lajos
rajzaival

Valamennyi kötet számozva, a költő és a rajzolóművész aláírásával kerül forgalomba. Egy-egy kötet ára amatőr félbörkötésben, valódi aranynyomással 80 pengő, művészi félvászonkötésben, valódi aranynyomással 50 pengő.

ÉLETRAJZOK

Herczeg Ferenc

Írta: Kornis Gyula
Ára 4 pengő

Herczeg Ferenc

Írta: Surányi Miklós
Ára 3 20 pengő

Új Idők Irodalmi Intézet (Singer és Wolfner) kiadásai
Megtekinthetők minden könyvesboltban.